

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Bakalářská práce

Tereza Hlaváčková

Bretonština jako rodinný a socializační jazyk

The Breton as a language of family and socialisation

2013

Vedoucí práce: prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat prof. PhDr. Leoši Šatavovi, CSc., Univerzita Karlova v Praze, za vedení celé práce a za cenné připomínky a rady.

Také bych chtěla poděkovat Alexandře Filhon, maître de conférences, Université de Rennes 2, za vedení práce v terénu a za doporučení ohledně informátorů a rozhovorů. Velký dík patří Hervému Le Bihan, professeur des universités, Université de Rennes 2, za zprostředkování kontaktů na mluvčí bretonštiny.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem informátorům za jejich čas a myšlenky, které tvoří jádro celé práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

podpis

Abstrakt

Práce se zabývá francouzsko-bretonským bilingvismem se zaměřením na přenos bretonštiny v rodině. Cílem je zmapovat současnou situaci mluvčích majících bretonštinu jako mateřský jazyk a zamyslet se nad faktory ovlivňujícími přenos tohoto jazyka v rámci rodiny. Východiskem jsou odborné publikace o bilingvistice a otázkách menšinových jazyků v češtině, francouzštině a angličtině a terénní výzkum z listopadu 2011 až května 2012 v Bretani vedený polostrukturovaným rozhovorem. Práce je rozdělena na tři části. První část podává teoretická východiska k problematice bilingvistice, změn v používání jazyka a k faktorům ovlivňujícím přenos jazyka v rodině. Druhá část slouží jako ohlédnutí za historií používání bretonštiny. Třetí část čerpá z terénního výzkumu a zkoumá a ilustruje současnou situaci mluvčích a generační předávání jazyka. Výsledek práce mimo jiné potvrdil hypotézu, že k přenosu jazyka je důležitá motivace a aktivita rodičů, navíc je ale k používání a předávání jazyka nutné příznivé okolní prostředí a možnosti jazykem komunikovat i mimo rodinu.

Klíčová slova

Bretonština – Bretaň – menšinové jazyky – socializace – jazykový posun – terénní výzkum – bilingvismus

Abstract

This study deals with French-Breton bilingualism with focus on transmission of the Breton language in family. Its aim is to describe the current situation of native Breton speakers and to reflect on the factors influencing the transmission of the language within family. The starting point are publications on bilingualism and minority languages in Czech, English, and French and a field research held from November 2011 to May 2012 in Brittany and led by semi-structured interviews. The present study is divided into three parts. The first one provides a theoretical background to the issue of bilingualism, changes in language use and factors affecting the transmission of language in family. The second section serves as a look back at the history of the use of the Breton language. The third part draws from the field research and it studies and illustrates the current situation of speakers and generational transmission of the language. The result of the work also confirmed the hypothesis that motivations and activities of parents are important for the transmission of the language, but favourable environment and possibilities to communicate in the language outside the family are also necessary to the use and transfer of the language.

Key words

The Breton language – Brittany – minority languages – socialisation – language shift – fieldwork – bilingualism

Obsah

Obsah	5
1 Předmluva.....	7
2 Bilingvismus a diglosie.....	8
2.1 Definice a vymezení bilingvismu	8
2.2 Individuální bilingvismus.....	10
2.2.1 Definice	10
2.2.2 Rámce používání jazyka.....	11
2.2.3 Bilingvní jedinci s bretonštinou.....	12
2.2.4 Výběr jazyka – <i>language choice</i>	12
2.3 Společenský bilingvismus.....	13
2.3.1 Diglosie	14
3 Změna v užívání jazyka - jazykový posun.....	17
3.1 Definice	17
3.2 Studium jazykového posunu a faktory ovlivňující změny v užívání jazyka	17
3.3 Ohrožené jazyky a jejich revitalizace	18
3.3.1 Vliv rodiny, školy a komunity na používání jazyka	20
4 Bilingvní rodina	22
4.1 Definice a typy bilingvních rodin	22
4.2 Ovládání jazyka rodiči a vliv na bilingvnost dětí.....	23
5 Bretonsko-francouzský bilingvismus – historické ohlédnutí a aktuální situace.....	24
5.1 Vývoj postavení a užívání bretonštiny	24
5.1.1 Historie užívání bretonštiny v rodině ve 20. století	25
5.1.2 Faktory ovlivňující jazykový posun v případě bretonštiny	26
5.2 Užívání bretonštiny dnes	28
5.2.1 Statistiky mluvčích	28
5.2.2 Revitalizující se i ohrožený jazyk.....	29
6 Přenos bretonštiny v rodině	31
6.1 Mechanismy přenosu	31
6.1.1 Aktuální trendy v přenosu bretonštiny v rodině.....	31
6.1.2 Portrét plně bilingvních mluvčích	31
7 Přenos bretonštiny v rodině z pozice samotných bilingvních mluvčích.....	33
7.1 Metodologie výzkumu	33
7.1.1 Výběr informátorů	33

7.1.2	Dotazování.....	34
7.2	Hlavní mechanismy přenosu	36
7.2.1	Příkop mezi generacemi	36
7.2.2	Společné vzdělávání a obraz uzavřeného prostředí	37
7.2.3	Francouzština pořád přítomná v každodenním životě.....	38
7.2.4	Obrázek vztahu k Bretani vyjádřený skrze jazyk.....	41
7.3	Závěr z terénního výzkumu	43
8	Závěr.....	44
9	Použitá literatura a další zdroje	46
10	Příloha	48
10.1	Plán rozhovoru	48

1 Předmluva

Tématem práce je bretonsko-francouzský bilingvismus, kdy je bretonština jakožto mateřský jazyk naučená a předávaná v rodině. Zájem je soustředěn na popis současné situace rodilých mluvčích bretonštiny a na faktory ovlivňující – jak příznivě, tak nepříznivě – mezigenerační předávání bretonštiny v rodině a mechanismy tohoto přenosu.

Posledních přibližně třicet let totiž tento jazyk zažívá renesanci a po období úpadku, které dosáhlo svého dna v 50. až 70. letech 20. století,¹ je čím dál tím víc lidí, kteří se snaží o jeho revitalizaci. Mluví bretonštiny jsou tedy stále častěji lidé, kteří se jí naučili z vlastní vůle a až v dospělém nebo náctiletém věku, a práce věnované mluvčím bretonštiny se zabývají také převážně jimi. I přes nepříznivý vývoj v postavení bretonštiny ve prospěch majoritního a jediného oficiálního jazyka Francie francouzštiny a navzdory jazykovému posunu existují lidé, kteří si znalost bretonštiny nezvolili z vlastní vůle a naučili se jí komunikací v rodině. A právě oni tvoří téma této bakalářské práce.

Cílem práce je zmapování současné situace rodilých mluvčích bretonštiny a z toho vycházející zamýšlení se nad možnostmi předávání bretonštiny v rodině.

Východiskem našeho bádání jsou odborné publikace zabývající se jak obecně problematikou menšinových jazyků a bilingvismu, tak i konkrétně bretonštinou. Na ně navazuje terénní výzkum uskutečněný autorkou práce mezi listopadem 2011 a květnem 2012 v Bretani, jehož výsledky slouží k ilustraci aktuálního stavu bretonštiny jako rodinného a rodného jazyka.

Práce je rozdělena do tří částí. Nejprve je předložen kontext našeho bádání o bretonštině jako o rodinném a socializačním jazyce, tedy výklad pojmů vztahujících se k problematice bilingvismu. Pozornost je upřena na faktory ovlivňující přenos bretonštiny v rodině. Poté práce zkoumá statistiky mluvčích a historii vývoje užívání bretonštiny vedle používání francouzštiny. Nakonec se práce zajímá o život dnešních rodilých mluvčích bretonštiny a věnuje se jednotlivým faktorům ovlivňujícím používání a přenos bretonštiny ve zkoumaných rodinách. Jednotlivé teze v druhé a třetí části jsou dokresleny konkrétními příklady z terénního výzkumu.

¹ Počet mluvčích bretonštiny statisticky stále klesá. Od konce 70. let se však začíná měnit status a prestiž bretonštiny jako menšinového jazyka. Viz kap. 5.

2 Bilingvismus a diglosie

Tato bakalářská práce rozebírá situaci rodilých mluvčích bretonštiny. Zabýváme se tedy lidmi ovládajícími od dětství alespoň dva jazyky, jelikož v dnešní době nejsou známi mluvčí bretonštiny, kteří by neovládali zároveň jiný jazyk, ve většině případů tedy francouzštinu.²

V kontextu Bretaně³ se bretonština dnes nachází v pozici menšinového jazyka,⁴ který je definován jako „jazyk (který může i nemusí existovat v jiných částech světa) etnické skupiny (původní nebo imigrantské), jehož mluvčí jsou v přímém nebo častém kontaktu s (normálně) rozdílnou etnickou skupinou, která je početnější a silnější a jejíž členové mluví jiným jazykem“.⁵

2.1 Definice a vymezení bilingvismu

Pojem dvojjazyčnost je synonymem bilingvismu. Obecně se jedná o zvládnutí a užívání dvou nebo i více jazyků.⁶ Jedna z mnoha definic bilingvismu zní: „*Bilingvismus je pravidelné používání dvou nebo více jazyků*“.⁷ Pro potřeby této práce je také důležité vymezit si bilingvismus jako „*stav ve společnosti, kdy jedinec nebo obyvatelstvo určitého území přirozeně hovoří dvěma jazyky*“⁸ – definice, která zdůrazňuje přirozené osvojení si jazyků. Stanovit hranici, kde začíná bilingvismus, je totiž velmi složité.⁹ Na začátku 20. století byl za bilingvního považován ten, kdo ovládal dva jazyky na stejné úrovni nebo je oba měl jako mateřské jazyky.¹⁰ Dnes už se díky poznatku, že každý jazyk je používán v jiném kontextu, nestuduje, jestli někdo bilingvní je, ale do jaké míry je bilingvní.¹¹ V naší práci se o bilingvismu budeme bavit jako o naučení se bretonštině a francouzštině komunikací s lidmi v raném věku a o používání obou jazyků v každodenním životě.

Dvojjazyčnost se může dít na dvou úrovních. Jednak na individuální, kdy jedinec ovládá rovnocenně dva jazyky, nebo na úrovni společenství, ve kterém se používají dva jazyky.¹² Se společenskou podobou bilingvismu úzce souvisí další pojem, diglosie, kterému se v této práci také budeme

² Broudic 2009

³ Bretonština se neuvádí pouze v dnešním francouzském regionu Bretaň, ale i v části departmentu Loire-Atlantique náležící v současnosti k regionu Pays de la Loire, dříve právě k Bretani. Viz kapitola 5.

⁴ V textu používáme také jako synonymum označení „malý jazyk“

⁵ Kaufman, s. 2433 in Ammon, Dittmar, Mattheier, Trudgill, 2006

⁶ Původně bilingvismus zahrnoval vládnutí dvěma jazyky, dnes se většinou definuje jako užívání dvou a více jazyků. Pokud není uvedeno jinak, tato práce pod bilingvismem myslí ten bretonsko-francouzský.

⁷ Grosjean 1982 podle Scholl 2012, s. 12

⁸ Wikipedie.cz, heslo bilingvismus, 6. 4. 2013

⁹ Viz Wei in Štefánek 2004

¹⁰ Mackey in Fishman 1970, s. 555

¹¹ Mackey 1962 podle Morgensternová, Šulová, Scholl 2011, s. 28

¹² Někdy se vymezuje bilingvismus, coby předmět studia psychologie, a diglosie, která stojí v zájmu sociologie. Tak je to uvedeno například Fishmanem 2008.

v souvislosti s bretonským kontextem věnovat a který znamená užití různých variet jazyka či jazyků v závislosti na společenském kontextu.¹³

Tato práce studuje používání bretonštiny v rámci rodiny, je pro ni tedy důležité sledovat jak bilingvismus individuální řešící například volbu jazyka, kterým se mluví na děti, tak bilingvismus společenský, neboť socializace se děje právě v určité skupině lidí.

Pro lepší pochopení fenoménu bilingvismu v této studii je namístě si ujasnit termíny s ním spojené a vymezit si jejich aplikaci v našem kontextu:¹⁴

- Znalost jazyka – „*ability*“ – mluvčí mohou jazyk ovládat na různých úrovních, například jen pasivně anebo ho naopak aktivně používat; tato schopnost se může během života měnit;
- Použití – „*use*“ – kontexty (domény), ve kterých se daný jazyk používá; mohou se u jazyků lišit, jeden jazyk může být například užíván doma a druhý v komunikaci s úřady;
- Vyváženost jazyků – „*balance of two languages*“ – znalost a použití jazyků nemusí být u obou jazyků srovnatelné, jeden jazyk může být v různých kontextech dominantním; tento fakt souvisí s tím, že jazyky jsou užívány v jiných doménách, což ovlivňuje například slovní zásobu;
- Věk – „*age*“ – podle věku naučení se jazyku odlišujeme různé typy bilingvismu. Tato práce se zabývá zvládnutím obou jazyků v dětském věku, což například Baker nazývá „*simultánní bilingvismus*“¹⁵ (souběžný) vymezující se proti sukcesivnímu (konsekutivnímu, následnému) bilingvismu;¹⁶
- Vývoj bilingvismu – „*development*“ – bilingvní lidé mohou mít různě vyvinuté jazyky, například jeden ovládají výborně a druhý se teprve učí nebo naopak jeden jazyk zapomínají;
- Kultura – „*culture*“ – obecně bilingvismus s sebou nese možnost poznat dvě kultury. I v kontextu Bretaně, třebaže jde pořád o jednu zemi Francii, to je možné; mluvčí bretonštiny mají větší přístup například k lidové slovesnosti regionu Bretaň;
- Kontext – „*context*“ – bilingvní lidé mohou žít v bilingvním nebo monolingvním prostředí. I v samotné Bretani je situace jiná obec od obce;
- Zvolený bilingvismus – „*elective bilingualism*“ – termín používaný pro jedince, který se rozhodl naučit se další jazyk nebo který k tomu byl donucen situací, např. imigranti.

¹³ Šatava 2009, s. 69

¹⁴ Různí autoři mohou chápat různé termíny odlišně, tato práce vychází z terminologie C. Bakera. Viz Baker 2011

¹⁵ J. Paradis v Auer a Wei uvádí jako hranici věk tří let. Do té doby se jedná o simultánní bilingvismus a po třetím roce jde o sekvenční bilingvismus. Při sekvenčním bilingvismu je typický model, kdy se dítě doma naučí jeden jazyk a druhý jazyk se naučí ve škole. V tomto textu pracujeme s oběma variantami.

¹⁶ Morgensternová, Šulová, Scholl 2009, s. 31

Na chvíli se zastavíme u posledního bodu. Jak bylo řečeno v předmluvě, my řešíme rodilé mluvčí, tudíž lidi, kteří si být bilingvními nevybrali. Na druhou stranu je ale zajímavé sledovat motivaci jejich rodičů k výchově svých dětí k bilingvistu. V současné situaci se v Bretani francouzštinu každý mimovolně naučí každodenní komunikací. Aby tedy bylo dítě bilingvní, musí se doma mluvit bretonsky a/nebo musí dítě chodit do bilingvní nebo imerzní školy. Z pohledu rodičů tedy jde o zvolený bilingvistu – dítě se pak v jimi vytvořeném prostředí přirozeně bretonštinu naučí.

Lingvista Cummins navíc rozlišuje mezi dvěma rovinami ovládnutí jazyka, a to „základní interpersonální komunikační dovednosti (*basic interpersonal communicative skills, BICS*) a kognitivní/akademickou znalost jazyka (*cognitive/academic language proficiency, CALP*)“.¹⁷ CALP je důležitá pro úspěšné školní vzdělávání. Je také zajímavé, že zejména v poslední době, kdy se bretonštinu učí mnoho lidí až školní výukou,¹⁸ mají tyto lidé problémy v běžné komunikaci netýkající se školy, protože nemají dostatečné BICS.¹⁹

Pro úplnost podáváme ještě kritérium zužující pojem bilingvistu pro potřeby této práce – zabýváme se osvojováním jazyka v rodině a v lokální komunitě, ne školní výukou (i když té se nemůžeme úplně vyhnout, protože bilingvní bretonsko-francouzské děti často chodí do bilingvních nebo imerzních škol).

Z těchto definic vychází, že se dvojjazyčnost u jedince i ve společnosti mění a má různé podoby. V této práci začneme studiem a rozbohem bilingvistu u jedince a poté přejdeme k dvojjazyčnosti jako společenskému fenoménu.

2.2 Individuální bilingvistu

2.2.1 Definice

Znalost a užívání dvou jazyků u jednotlivce je problematické definovat. Je totiž rozdíl už ve dvou zmíněných termínech, tedy mezi zvládnutím jazyka a jeho používáním, což jsme zmínili v předešlé kapitole. Jedinec se může naučit dva jazyky na podobné úrovni, ale pak používat jenom jeden z nich nebo naopak umět jeden jazyk lépe než druhý, ale ve svém každodenním životě používat oba s podobnou frekvencí.

¹⁷ Cummins 1979a podle Morgensternová, Šulová, Scholl 2009, s. 30

¹⁸ Například imerzní výukou.

¹⁹ Viz výpovědi informátorů, kapitola 7.

2.2.2 Rámce používání jazyka

Použití jazyka se řídí základními otázkami kdy, kde, s kým a o čem, které se pak samozřejmě vztahují ke kontextu, ve kterém se hovoří a který může určovat jak volbu jazyka, tak výběr určitého slovníku a jazykového rejstříku. Bilingvní jedinci tedy užívají svých dvou jazyků s různými lidmi, v různých souvislostech a za různými účely. Díky tomu nemusí znát stejná slova a výrazy v obou jazycích, ale mohou mít odlišné slovníky podle domén, ve kterých určitý jazyk používají. Kategorizace těchto kontextů se v lingvistice liší podle autora.

Například K. MacKinnon třídí použití jazyka na sféru „osobní“ (např. snění, modlitba), „rodinnou“ (komunikace s partnerem a dalšími členy rodiny), „komunální“ (komunikace v obci nebo v rámci církve), „transakční“ (obchodní interakce) a „oficiální“ (např. komunikace s úřady).²⁰

C. Baker²¹ jde o něco dál a odlišuje cílové skupiny lidí a jazykové kontexty pro užití jazyka. Ty první jsou „nukleární rodina“, „rozšířená rodina“, „kolegové v práci“, „přátelé“, „sousedé“, „náboženští vůdci“, „učitelé“, „prezidenti, ředitelé a další vedoucí pozice“, „úředníci“ a „místní komunita“. Mezi příklady domén užití patří „nakupování“, „vizuální a auditivní média“ (např. televize, rádio), „tištěná média“ (např. noviny a knihy), „kino/ diskotéka/ divadlo/ koncerty“, „práce“, „korespondence/ email/ telefon/ oficiální komunikace“, „kluby/ společnosti/ organizace/ sportovní aktivity“, „volný čas“, „náboženská setkání“, „informační a komunikační technologie“ (např. internet).

Volba jazyka tedy závisí na mnoha faktorech. V souvislosti s bilingvismem je zajímavé zjištění, že mateřský jazyk, tedy jazyk naučený komunikací v rodině od raného věku, nejčastěji přetrvává v důvěrné interakci a v komunikaci se sebou samým, i když se hlavním komunikačním jazykem každodenního života stane jazyk nabytý později.²² To je důležitý bod pro zkoumání jazykového posunu a bilingvismu, kdy je jednou řečí jazyk menšinový.²³

V částech 5, 6 a 7 se budeme blíže zabývat jednotlivými kontexty použití přímo bretonštiny.

Aby bylo jednodušší pracovat s pojmem bilingvismus, často se rozděluje schopnost hovořit jazykem na čtyři základní kategorie – schopnost porozumění, mluvení, čtení, psaní. Dvojjazyční lidé totiž mohou mít tyto kategorie různě vyvinuté u obou jazyků v závislosti na doménách použití jazyka. Toto roztřídění se používá ve statistikách, se kterými pracujeme i v této práci.

²⁰ Podle Šatava 2009, s. 81

²¹ Baker 2011, s. 5

²² Fishman in Štěfánik 2004

²³ Více viz kapitola 3 o jazykovém posunu a kapitola 5 o bretonsko-francouzském bilingvismu.

2.2.3 Bilingvní jedinci s bretonštinou

Schopnost hovořit nějakým jazykem se může v průběhu života měnit. Podle toho, jaké má jedinec možnosti daným jazykem komunikovat, se jeho jazykové schopnosti mohou zlepšovat nebo zhoršovat. Na území dnešní Bretaně se kontexty užití bretonštiny mění, jazyk přestává být samozřejmým komunikačním prostředkem v každodenní komunikaci a stává se určitým nadbytkem, kdy je třeba aktivně si vyhledat lidi a místo, aby vůbec bylo možné bretonštinou mluvit. Tím se také mění jazykové domény použití a i slovník a styl se tomu přizpůsobuje.

V kontextu Bretaně je francouzština jediným oficiálním jazykem francouzského státu a tudíž je používána všude – ve školství, v úřední komunikaci, v médiích, na poli ekonomiky i kultury – je tedy nemožné se jí vyhnout. Výsledkem je úplné zvládnutí francouzštiny většinou obyvatel Francie. V případě mluvčích bretonštiny můžeme říct, že všichni mluví zároveň francouzsky, protože jenom s bretonštinou by nemohli vyžít.²⁴ Francouzština je u bretonsko-francouzských mluvčích jak zvládnutá, tak užívaná.

V případě bretonštiny je však situace co do znalosti a užívání komplikovanější. Bretonština totiž ve druhé polovině 20. století zaznamenala velký jazykový posun a mluvčích i přes revitalizační snahy v posledních zhruba třiceti letech stále ubývá. Možnosti užívání bretonštiny jsou malé a i úroveň zvládnutí tohoto jazyka u mnoha mluvčích není vysoká nebo se může v průběhu života u rodilých mluvčích i zmenšovat v důsledku nemožnosti tímto jazykem komunikovat ve svém okolí. V kapitole 5 se budeme tomuto problému věnovat podrobněji.

2.2.4 Výběr jazyka – *language choice*

Jak jsme již uvedli, užití jazyka se řídí okolnostmi kdy, kde, s kým a o čem se hovoří. S tím souvisí *výběr jazyka – language choice*. Mluvčí zpravidla mají svůj okruh lidí, se kterými jsou navyklí mluvit jedním určitým jazykem, nehledě na fakt, že jsou oba bilingvní a mohli by si vybrat. V našem případě všichni mluvčí bretonštiny mluví zároveň francouzsky. Pokud se ale potkají a vědí, že druhý mluví také bretonsky, často mezi nimi komunikace probíhá právě v bretonštině pro vzácnost příležitostí mluvit tímto jazykem.²⁵

²⁴ Teoreticky existují i jednotlivci, kteří mluví bretonsky zároveň s jiným jazykem. Například potomci mluvčích bretonštiny žijících mimo Bretaň. Autorka práce zná případ, kdy si bretonská mluvčí vzala Ira, žije v Irsku a řeší situaci, které jazyky dát svým dětem „do vínku“ – menšinové jazyky jako je bretonština a irština anebo většinové jako je francouzština a angličtina? V tomto konkrétním případě děti komunikují s matkou bretonsky, s otcem irsky a mimo domov anglicky. Francouzština odpadla. Jedná se ale o marginální případ, v práci budeme pracovat s většinovým modelem bretonsko-francouzského bilingvismu.

²⁵ Jak bylo sděleno autorce práce při osobních rozhovorech v Bretani 2011-2012

V situaci, kdy se bilingvní jedinec potká s neznámým člověkem, je na něm, aby podle indicií, jako je například oblečení, místo setkání, věk nebo vzhled uznal, kterým jazykem bude hovořit. Ve druhé části práce si dopodrobna probereme situaci v Bretani, kde v dnešní době dokonce existují specializovaná místa, kde lidé vědí, že tam mohou mluvit bretonsky, protože jinak cizince na ulici adresují převážně ve francouzštině.

Výběr jazyka může být řízen nejenom vnějšími okolnostmi, ale také vnitřními postoji mluvčích. Zvláště u minoritních a ohrožených jazyků je otázkou osobní identity schopnost a možnost mluvit nevětšinovým jazykem. Tito mluvčí vyhledávají příležitosti k mluvení malým jazykem, aby si jednak vůbec tímto jazykem popovídali a pak aby ukázali, že jde o živý jazyk, který se používá. Tím také posilují postavení tohoto jazyka vůči majoritnímu. Při volbě jazyka tedy mluvčí řeší i funkci rozhovoru (předání si informací, vytvoření blízkosti/vzdálenosti mezi osobami, vyloučení někoho z konverzace atd.).²⁶

Mluvčí tedy může používat určitý jazyk jako normální komunikační prostředek v běžné komunikaci, může tím vyjadřovat příslušnost k určité skupině nebo jako vyjádření svého postoje. Může také během jedné konverzace „přepínat jazyky“ – *code switching*²⁷ podle situace, lidí a postavení, které v daném kontextu chce mít, anebo samovolně. Usuzuje se, že se tak často děje také proto, že se bilingvní nedokáží dostatečně vyjádřit v jednom jazyce.²⁸ *Code switching* je u dnešních bretonských bilingvních mluvčích pravidlem.²⁹

2.3 Společenský bilingvismus

Jazyk jako prostředek komunikace je nemyslitelný bez společenství lidí. Jelikož se tato práce zabývá dvojjazyčností, je zajímavé sledovat, v jakých sociálních kontextech se dva jazyky – bretonština a francouzština – používají a jak přicházejí do styku a vzájemně se ovlivňují. V této teoretické části vycházíme z poznatků moderní sociolingvistiky.

²⁶ Grosjean in Štěpánik 2004, s. 43

²⁷ *Code switching* je definován jako „použití dvou jazyků v rámci jedné konverzace“. *Code switching* se dnes používá jako vědomá strategie mluvčích, zatímco dříve se přepínání kódů považovalo za nahodilé. Podle Auer & Wei 2009, s. 279-280

²⁸ Wei in Štěpánik 2004, s. 32

²⁹ Favereau 2005

2.3.1 Diglosie

2.3.1.1 Definice

V souvislosti s bilingvismem jako společenským fenoménem hovoříme o diglosii, tedy o „užití různých jazyků/jazykových variet v závislosti na společenském kontextu“.³⁰ Každý jazyk nebo jazyková varianta hraje ve společenství svoji danou úlohu a je užívána v odlišných situacích, podle kterých se dá odlišit jiný status jazyků. Často se minoritní jazyk vyskytuje v neformálních a osobních situacích a majoritní jazyk spíše v oficiální a formální komunikaci.³¹ Zjednodušeně řečeno je tomu tak i v případě bretonštiny a francouzštiny, v kapitolách 5, 6 a 7 ale problém studujeme podrobněji a s většími nuancemi.

Termín diglosie také zaznamenal posun v oblasti užití – dnes může označovat jazykovou situaci komunity i s více než dvěma jazyky.

Americký lingvista Ch. Ferguson jako první popsal pojem diglosie a v rámci ní rozlišoval dvě variety jednoho jazyka podle připisované prestiže – varietu H („high“ – vysokou) s vyšším statutem a varietu L („low“ – nízkou) s menší prestiží. Dále se tyto dvě variety odlišují podle toho, jestli se v nich tvoří literatura a je standardizovaná její správná podoba (varieta H) a zda se jí mluvčí naučili ve škole cíleně a skrz gramatické pojmy (H) anebo v běžném životě v rodině (L).³² V případě bretonštiny je však poslední bod problematický, protože se v posledních desetiletích změnil. Ještě v 50. letech byla v Bretani situace diglosie popsána Fergusonem (tedy bretonština jako L a francouzština jako H s tím rozdílem, že šlo o dva jiné jazyky, ne dvě variety jednoho jazyka). Situace se však díky různým faktorům³³ začala radikálně měnit. Dnes je stav takový, že se francouzštině mluvčí naučí každodenní komunikací, zatímco bretonštině čím dál tím víc lidí až cíleně ve škole a tudíž skrze pravidla. V této práci se sice nezabýváme tímto novým jevem, je ale důležité si uvědomit, že se jedná o většinový fenomén. Pak je zajímavé se pozastavit nad tím, který jazyk má dnes jaký status (H nebo L), když se jejich postavení i použití mění. Vždy to bývala francouzština. Bretonština ale v současnosti začíná být něčím navíc, co není vlastní všem lidem přirozeně. Nastává tak otázka, jestli ovládnutí bretonštiny v dnešní Bretani nevede k vyššímu sociálnímu statusu. Na to se pokoušíme odpovědět v části 6 této práce.

V Bretani můžeme navíc rozlišit různé podoby diglosie. Jednak již zmíněnou diglosii v kontextu francouzštiny a bretonštiny, ale také mezi bretonštinou samotnou. Jako mnoho malých regionálních

³⁰ Nekvapil, Jiří (2000 – 2001). Sociolingvistika v systému encyklopedických hesel. *Češtinář*, 11 (1):15-24, podle Šatava 2009, s. 69

³¹ Baker 2011, s. 68

³² Ferguson in Štefánik 2004

³³ Podrobně jsou popsány v kapitole 5.1

jazyků byla bretonština jazykem především mluveným bez jednotné kodifikace. Každá farnost měla svou specifickou mluvu. V průběhu 20. století došlo ke kodifikaci jazyka, kteroužto formu se učí děti ve školách. Jenomže starší generace bretonštinu ve školách nezažila a mluví svými dialekty. Tím se ustavily dva typy bretonštiny – oficiální a mluvená doma.

Lingvisté pojem později dále doplnili. Například o to, že rozlišování H a L formy podle výskytu nebo absence standardizace není tak absolutní. Americký lingvista J. Fishman rozšířil pojem na dva různé jazyky (tedy případ této práce) a odlišil diglosii jako společenský fenomén od bilingvismu týkajícího se pouze individua.³⁴ Tím také může existovat bilingvismus bez diglosie a obráceně. Každá společnost se ale mění, takže se poměr bilingvismu a diglosie může měnit.

2.3.1.2 Diglosie a bilingvismus

Joshua Fishman jako jeden z prvních dal do vzájemných vztahů bilingvismus a diglosii, odlišil je a popsal jejich čtyři možné vztahy, o které se opírají pozdější výzkumy v bilingvnosti a diglosii.³⁵

Existují komunity s bilingvismem i diglosií. Většina lidí v nich ovládá oba jazyky nebo variety jazyků a každý jazyk má určité funkce a používá se ve specifických situacích. Jedná se o jedno společenství, jehož mluvčí vystupují v různých rolích.³⁶

Pak existují společenství s diglosií, ale bez bilingvismu, což znamená, že v nich každá skupina lidí mluví svým jazykem. Baker³⁷ popisuje tento případ jako spíše teoretický, který mohl nastat v koloniích, kdy H varietou hovořili kolonialisté a L jazykem místní. Taková situace nastala i ve středověké a částečně i novověké Bretani, kde šlechta a elita používala francouzštinu a zbytek bretonštinu. Později se stav v Bretani kvůli centralizaci Francie změnil, všichni byli nuceni naučit se francouzštinu, a tak se stala bretonská společnost diglosická i bilingvní.

Třetím typem jsou společnosti, kde se nevyskytuje ani bilingvismus, ani diglosie, jsou tedy pouze monolingvní.

Poslední možností jsou společenství s bilingvismem, ale bez diglosie. V takovém případě je většina lidí bilingvní a nerozlišuje domény užití jazyků. To může vést k tomu, že H varieta se stane silnějším a majoritním a L varieta se začne umenšovat. Když se výrazně omezuje repertoár jednomu jazyku, tento se stává nadbytečným.³⁸ I tuto situaci můžeme pozorovat na bretonštině a francouzštině.

³⁴ Fishman 1972, 1980 podle Baker 2011. Je patrné, že z tohoto rozdělení vychází i tato práce.

³⁵ Fishman 1998. Jiní lingvisté toto rozdělení kritizují a stanovují rozdíl mezi bilingvismem a diglosií jejich charakterem langue (v případě bilingvismu) a parole (u diglosie). Ale ani o tomto odlišení neparuje mezi akademiky shoda. Této práci je nejbližší Fishmanovo pojetí.

³⁶ Fishman 1998

³⁷ Baker 2011, s. 68 - 71

³⁸ Fishman 1998

Postupem času francouzština vytlačovala bretonštinu i z tak pro minoritní jazyk tradičních domén jako je rodina, sousedé nebo přátelé, až bylo těžké pro bretonštinu vůbec najít nějaké uplatnění. Sociolingvisté a aktivisté pro záchranu ohrožených jazyků v čele s J. Fishmanem³⁹ v takovém případě radí nechtít znovu nabýt všech komunikačních funkcí, ale soustředit se jen na některé. Například užívat jazyk pro komunikaci v domácnosti a v lokální komunitě. V takovém případě se klade zvláštní důraz na mezigenerační přenos menšinového jazyka v rodině jako na důležitý faktor podpory a uchování ohroženého jazyka.

Všechny zmíněné situace však nejsou trvalé. Jak jsme mohli vidět na příkladu bretonštiny, který bude ještě dopodrobna rozvíjen dále, vztahy bilingvismu se dynamicky mění v průběhu času.

³⁹ Fishman 1991a

3 Změna v užívání jazyka - jazykový posun

3.1 Definice

Jazyky zanikají, vznikají a mění se. Termín jazykový posun (směna) (*language shift*) označuje tento jev. Konkrétně se jedná „o snížení počtu mluvčích jazyka, snížení podílu mluvčích jazyka v celkové populaci, ztráta znalosti jazyka, anebo ústup od používání jazyka v určitých doménách“⁴⁰ nebo také o „přerušeni mezigenerační „štafety“ pokud jde o předávání jazyka nejmladším generacím“.⁴¹ Jazykový posun zahrnuje vytváření nových variací jazyka, přechod k bilingvistice nebo monolingvistice.⁴² V krajním případě může jazykový posun vést až k zániku jazyka⁴³ (*language death*), zde je však problematické určit hranici, kdy už jazyk opravdu nemá žádné mluvčí a není užíván.⁴⁴

I v případě bretonštiny můžeme hovořit o jazykovém posunu. Je čím dál tím méně lidí mluvících bretonsky nebo i jenom rozumějících bretonštině. Tento jazyk přestává být jazykem domácnosti a stává se komunikačním jazykem jen určitých a jasně daných kontextů a týká se jen úzké skupiny lidí. Až na výjimky už není jazykem rodinným, ale spíše jazykem přátelské komunikace.⁴⁵

3.2 Studium jazykového posunu a faktory ovlivňující změny v užívání jazyka

Třebaže asimilace jazyka a změny v užívání jazyka jsou přirozené a dějí se neustále, v posledních desetiletích je možné sledovat poměrně velký stupeň ohrožení většiny jazyků. Zájem o tuto problematiku začal stoupat v 60. letech 20. století a v čele zkoumání ohrožených jazyků a možností jejich revitalizace se objevil americký sociolingvista J. Fishman.

Faktory způsobující jazykový posun jsou různorodé a na každý jazyk působí jiné. Obecně se ale dá říct, že jsou všechny ve vztahu s obrovskou a stále rostoucí mobilitou lidí a tudíž kontaktem mezi lingvisticky odlišnými skupinami. Přesuny za prací do měst nebo z měst, manželství mezi lidmi z různých krajů, turismus, masová média zpřístupňující informace a komunikaci z různých konců světa, rychlá doprava, to vše a další ovlivňuje používání jazyků a spíše tlačí lidi k tomu ovládat nějaký jazyk, se kterým se domluví dál než ve své vesnici. Také společenská a ekonomická změna či politika významně ovlivňují užívání jazyků. Mnohdy je ale těžké určit, kteří konkrétní činitelé způsobují změny v komunikaci mezi lidmi a užívání jazyků ve společnostech.

⁴⁰ Baker 2011, s. 72

⁴¹ Šatava 2009, s. 40

⁴² Auer & Wei 2009, s. 79

⁴³ Šatava 2009, s. 41

⁴⁴ Šatava 2009

⁴⁵ Třesohlavá 2012

Sociolingvisté se zabývají otázkou, jestli jsou jazyky ohrožené a zanikají, protože jsou převálcovány majoritními jazyky, anebo si za to vlastně mohou sami jejich mluvčí svou lhostejností. K ústupu od používání určitého jazyka mohou být jeho mluvčí donuceni nepřímo, a to ekonomickou či společenskou nevýhodou hovořit tímto jazykem. Lidé tedy přestávají předávat minoritní jazyk ne proto, že by se jim nelíbil, ale protože chtějí svým dětem zajistit lepší životní příležitosti⁴⁶ tím, že na ně budou doma mluvit prestižnějším jazykem. Argument pouhé lhostejnosti mluvčích minoritního jazyka tím ztrácí na síle.

Fishman⁴⁷ vidí jako nejdůležitější činitel vystupující proti jazykovému posunu právě předávání jazyka a komunikaci v něm v rodině, v sousedských vztazích a v lokální komunitě. Pro lidi zabývající se jazykovým plánováním je ovšem těžké ovlivnit chování jednotlivců mimo oficiální instituce. Nezbyvá, než aby se mluvčí bretonštiny sami rozhodli, zda chtějí bretonštinu předávat dál. Jazykoví plánovači se tak spíš obracejí na výuku ve školách nebo na tvoření norem menšinového jazyka a materiálů v něm (například literatura, média).

Při používání dvou jazyků jednou osobou nebo v určité společnosti dochází k jejich vzájemné *interferenci*, která může vést až k jejich splynutí. I v bretonštině můžeme tento proces pozorovat. Výslovnost bretonštiny se přiblížila víc k té francouzské (například ve většině bretonských dialektů výslovnost hlásky „r“), bretonština přijala mnohá původně francouzská slova (například pro slovo „děkuji“ se v bretonštině také může použít slovo „mersi“, původně francouzské slovo psané podle bretonských pravidel) a i gramatická struktura nebo ustálené výrazy v průběhu vývoje bretonštiny zaznamenaly jisté změny. Ani francouzština však nezůstala bez vlivu bretonštiny. Některá slova, zvláště pak používaná v samotném regionu Bretaň a oficiálně nekodifikovaná, nebo struktury vět jsou ovlivněny francouzštinou. Zejména v době rychlého jazykového posunu a nízkého statusu bretonštiny v 50. letech mnozí lidé trpěli za svůj bretonský přízvuk, za bretonskou syntax nebo za slovíčka ve francouzštině.⁴⁸

3.3 Ohrožené jazyky a jejich revitalizace

Ze současných 5 – 7 tisíc jazyků je dnes zhruba 80 % vážně ohroženo zánikem.⁴⁹ To samozřejmě budí reakce, takže zejména v posledních desetiletích zesílily snahy o zachování těchto jazyků. V této práci se z nedostatku místa nezabýváme argumenty favorizujícími zachování co možná největšího počtu jazyků a spokojíme se s konstatováním, že k takovýmto cíleným aktivitám dochází.

⁴⁶ Edwards, 1985 podle Kaufman, in Ammon, Dittmar, Mattheier, Trudgill, 2006, s. 2436

⁴⁷ Fishman 1991b podle Kaufman, s. 2437 in Ammon, Dittmar, Mattheier, Trudgill, 2006, s. 2437

⁴⁸ Viz zповědi lidí sebrané Le Coadicem, 1998

⁴⁹ Šatava 2009, s. 41. Baker 2011 uvádí, že podle některých zdrojů je ohroženo až 90 % všech jazyků.

Dovolíme si jenom jednu poznámku týkající se zachování jazyků, která tvoří základ revitalizačních snah. Lingvisté T. Skutnabb-Kangas a R. Phillipson zabývající se jazykovými lidskými právy jako primární jazykové právo definují právě „*právo na identifikaci se svým(i) rodným(i) jazykem/jazyky a na vzdělání a veřejné služby v tomto/těchto jazyku/jazycích*“.⁵⁰

Existují různé situace, ve kterých se menšinový jazyk může nacházet. Může být v pozici jazyka imigrantů anebo může být jazykem autochtonním, tedy původně se vyskytujícím na určitém území. Tato práce se zabývá druhým modelem. Menšinový jazyk je v tomto případě v přímé konfrontaci s jazykem většinovým, který bývá (a také tomu tak je i v případě bretonštiny a francouzštiny) mnohem více rozšířen, častěji používán v komunikaci s vnějším světem, mívá vyšší status a lepší pracovní vyhlídky.⁵¹ Menšinový jazyk se tak nemůže spolehnout na pomoc z jiných končin světa, často tak opírá své právo na život právě původností a dřívějším výskytem na daném území.⁵² Je zajímavé, že cizinci jsou více nakloněni udržení bretonštiny než Francouzi.⁵³ Je také jedním faktorů posilujících soudržnost skupiny a utváření skupinové identity.

Nastává pak otázka, jak konkrétně zániku jazyků zabránit. Jazykovému plánování se věnovalo a věnuje mnoho odborníků a nám z rozsáhlého bádání musí znovu pro nedostatek místa stačit jenom základní nástin činitelů majících vliv na užívání jazyků. Jedná se v první řadě o demografické faktory, jako je počet mluvčích jazyka, podíl mluvčích na určitém území v určité populaci, jestli mluvčí pochází z rodiny, kde se mluví menšinovým jazykem, jestli si sám jedinec vezme za životního partnera někoho hovořícího stejným malým jazykem, zda budou bydlet ve vesnickém prostředí, které obecně spíše podporuje udržení minoritního jazyka atd. Status jazyka v ekonomické sféře, jeho společenská prestiž a symbolická hodnota jazyka jako nositele identity jsou také důležitými komponentami pro udržení menšinového jazyka. Posledním typem vlivu je institucionální podpora „shora“, tedy úřady státní, regionální, mezinárodní či náboženské, stejně jako školní výuka.

Samotní Bretonci zamýšlející se nad budoucím osudem bretonštiny často říkají, že bretonština bude zachráněna novými mluvčími, kteří budou pocházet z jiného prostředí než ti tradiční. Jedna z nejznámějších bretonských básnířek Anjela Duval (sama venkovanka se základním vzděláním) řekla, že „*bretonština bude zachráněna shora*“ (míněno ve smyslu socioprofesionálních kategorií).⁵⁴

⁵⁰ „*Right to identify with your mother-tongue(-s) and to education and public services through the medium of fit/them.*“ Skutnabb-Kangas a Phillipson 1995b podle Auer & Wei 2009, s. 475

⁵¹ Auer & Wei 2009, s. 469

⁵² Šatava 2009

⁵³ Favereau 2005. Na což je ovšem lehké si najít zdůvodnění, například tím, že bretonština je pro cizince do jisté míry exotická a tím zajímavá a zároveň nijak neohrožuje statut jejich vlastního jazyka (nebo dokonce integritu státu), jak by to mohlo být pociťováno v případě Francouzů.

⁵⁴ Podle Le Coadic 1998, s. 243. Překlad autorka práce

3.3.1 Vliv rodiny, školy a komunity na používání jazyka

Faktory působící na používání jazyka jsou různorodé, jak už jsme ale uvedli, většina sociolingvistů⁵⁵ se shodne, že nejdůležitějším činitelem je mezigenerační přenos jazyka v rodině. Třebaže sám o sobě pro zachování jazyka nestačí,⁵⁶ je základem pro další vztah k jazyku a pro jeho další používání a komunikaci v něm.

Děti ovládající příslušný jazyk jsou garanty jeho přenosu a dalšího osudu. To však vyžaduje vůli a úsilí rodičů jazyk opravdu v rodině používat a pěstovat, musejí se tedy alespoň do jisté míry ztotožnit s osudem jazyka.

Bilingvní výuka je velmi důležitá pro rozvoj jazyka a jedince. Často se také považuje za instituci doplňující roli rodiče, pokud ten není schopný minoritní jazyk předat svým potomkům. Někteří sociolingvisté⁵⁷ však namítají, že sice škola je podstatná pro rozvoj například slovní zásoby nebo pro rozšíření sociální sítě mluvčích minoritního jazyka, je zde ale risk, že jedinec po skončení školní docházky opustí od používání malého jazyka. Pokud ale pochází z rodiny, kde si jazyk předávají, je větší šance, že i v průběhu života si tento jazyk udrží.

Používání jazyka ve škole také může napomoci kupevnění sebevědomí jedince mluvícího menšinovým jazykem. Podmínkou je, aby byl malý jazyk přítomen ve výuce více než jen jako jeden z volitelných předmětů a tím se stal jazykem akademickým.⁵⁸

Spolupráce rodiny se školou je v rozvoji bilingvismu klíčová, neboť školské prostředí poskytuje jiné intelektuální stimuly než rodina nebo komunita. Může naučit jiné, specializované, slovní zásobě – například ze zemědělství, biologie, matematiky, ekonomie, léků, historických termínů, politiky – a odborné mluvě. Rodina zase poskytuje slovník každodenního života, domova, rodinné historie a v komunitě se jedinec třeba setká se slovníkem náboženským.⁵⁹ Uvedené příklady jsou samozřejmě orientační a mění se případ od případu. Je ale důležité uvědomit si, že každé prostředí využívá jiné jazykové prostředky.

Gramotnost a vědění v obou jazycích je podstatné pro vývoj bilingvismu u jedince i ve společnosti. Rodina, škola a komunita hrají, co se intelektuální stimulace týče, rozdílnou roli a je proto žádoucí,

⁵⁵ Např. Baker 2011, s. 79, Fishman 1991a nebo UNESCO (www.unesco.org/culture/languages-atlas)

⁵⁶ Fishman 1991a

⁵⁷ Například J. Fishman

⁵⁸ Kaufman, s. 2437 in Ammon, Dittmar, Mattheier, Trudgill, 2006

⁵⁹ Baker 2011, s. 333

aby vzájemně spolupracovaly.⁶⁰ Také v rámci rodiny jsou úlohy jednotlivých členů odlišné a starší sourozenci mohou naučit ty mladší jiná slova a poznatky než rodiče či prarodiče.

Je tedy důležité, aby měl jedinec sociální vazby v menšinovém jazyce. Aby byl tento jazyk začleněn do jeho rodinného, sousedského a komunitního života. Tím se zvětšuje pravděpodobnost, že i on předá jazyk dál svým potomkům.

⁶⁰ Baker 2011, s. 335

4 Bilingvní rodina

Jazyk je prostředkem komunikace, čímž se podílí na vytváření vztahů mezi mluvčími. Čím je jazyk jedincem lépe ovládn, tím se v něm cítí více „jako doma“ a tím má možnost utvářet bližší vztahy. Rodina je místem blízkých vztahů a je jedním z nejdůležitějších prostředí vhodných pro naučení se jazyku a pro jeho praktikování. V souvislosti s jazyky je žádoucí, aby menšinový jazyk, tedy v našem případě bretonština, měl podporu ve škole a byl užíván v sousedském životě a v komunitě. Do jaké míry je to dnes v Bretani realitou, se zabýváme podrobněji ve třetí části práce. Na tomto místě se spokojíme s konstatováním, že Bretaň ještě pořád je příkladem společenství s bilingvismem i diglosií.⁶¹

4.1 Definice a typy bilingvních rodin

Jako bilingvní jsou označovány ty rodiny, kde se mezi manželi/partnery a dětmi hovoří dvěma a více jazyky anebo jejichž jazyk používaný doma je rozdílný od jazyka okolní společnosti.⁶²

Bilingvní rodiny se mohou rozlišovat podle toho, kdo z rodičů ovládá který jazyk, jakým jazykem mluví mezi sebou a na potomky a jestli jsou tyto jazyky stejné jako jazyk/y okolní společnosti.⁶³ Je tedy možné, aby monolingvní rodiče měli bilingvní děti nebo naopak bilingvní rodiče vychovali monolingvní děti.

Rodiče mohou zvolit různé strategie výchovy dětí k dvojjazyčnosti:⁶⁴

- Jeden jazyk – jeden rodič: neznámější metoda dvojjazyčné výchovy,⁶⁵ kdy jeden rodič od narození mluví na dítě jedním jazykem a druhý rodič druhým jazykem; problém ve volbě jazyka může nastat například před lidmi, kteří danému jazyku nerozumí;
- Jazyk rodiny – jazyk okolní společnosti: v rámci rodiny se mluví jedním jazykem, který je odlišný od jazyka okolní společnosti; v bretonském kontextu se jedná o častý případ, kdy je bretonština jazykem rodinným a v práci a ve škole komunikují francouzsky;
- Volba jazyka podle situace: k různým časovým obdobím, místům nebo tématům se v rodině vztahují odlišné jazyky, například se v rodině mluví bretonsky, ale pomoc s úkoly do školy se řeší ve francouzštině;
- Volba jazyka podle první věty: jakým jazykem začne rodič na dítě mluvit, v takovém dostane odpověď.

⁶¹ Viz část 2.3.1.2. této práce.

⁶² Schöll 2012

⁶³ Harding-Esch, Riley 2008 podle Morgensternová, Šulová, Schöll 2011, s. 98 - 99

⁶⁴ Burkhard Montonari 2002, podle Schöll 2012

⁶⁵ Zavedená do lingvistiky J. Ronjatem podle M. Grammonta. Podle Schöll 2012, s. 45

4.2 Ovládání jazyka rodiči a vliv na bilingvnost dětí

Zajímavé jsou názory na to, jestli fakt, že jeden z rodičů nerozumí jazyku toho druhého, ovlivní bilingvnost jejich dětí. Harding-Esch a Riley se domnívají, že to má negativní dopad na udržení obou jazyků v rodině, zatímco Scholl tvrdí, že se to v jejím výzkumu nepotvrdilo, protože se v těchto rodinách dodržovala strategie jeden jazyk – jeden rodič.⁶⁶ V Bretani je situace rozdílná v tom, že příležitostí mluvit jedním jazykem – bretonštinou – je velmi málo a tudíž bilingvismus obou rodičů výrazně zvyšuje šance na bilingvismus dětí.

Pro udržení bilingvismu v rodině je velmi důležité, aby se při volbě strategie zvolila jedna metoda a ta se důsledně dodržovala. Strategie se ale mohou v rodině časem měnit.⁶⁷ Například se přestěhuje⁶⁸ – buď přímo mimo region, ve kterém se jazykem mluví, a tím ztratí pravidelný kontakt s rodinou v regionu a s ostatními musí komunikovat ve většinovém jazyce, nebo i v rámci regionu, kde ale může hrozit, že nenajdou dostatečné příležitosti k užívání menšinového jazyka. Dalšími činiteli vedoucími ke změně užívání jazyka může být narození dalších potomků, školní docházka,⁶⁹ změna rodinných vztahů nebo se změní vnější tlaky jako například prestiž jazyka či jazyková politika státu. Rodina není izolovanou jednotkou a přes snahu jejích členů⁷⁰ se postoje k jazyku a jeho praktikování řídí i vnějšími okolnostmi. Přerušení mezigeneračního přenosu se tedy nedá dávat do souvislosti pouze s rodinou.

Zajímavým činitelem ovlivňujícím úspěšnost bilingvní výchovy je také vztah k jazyku a k regionu spojenému s užíváním jazyka. Pokud má rodič silné pouto ke svému jazyku a regionu, je pravděpodobné, že ho bude mít i jeho potomek a tím se užití jazyka přenesou na další generaci.⁷¹

⁶⁶ Scholl 2012

⁶⁷ Viz Awenna a Sylvie, tato práce, oddíl 7.

⁶⁸ Filhon 2011

⁶⁹ Morgensternová, Šulová, Scholl 2011, s. 101

⁷⁰ Neboť nemůžeme zapomínat na prarodiče a další příbuzné, kteří mezi sebou komunikují určitým jazykem.

⁷¹ Morgensternová, Šulová, Scholl 2011, s. 102 a Filhon 2011

5 Bretonsko-francouzský bilingvismus – historické ohlédnutí a aktuální situace

O historii používání bretonštiny a francouzštiny v Bretani toho bylo již hodně napsáno.⁷² My se pro potřeby této práce spokojíme se stručným načrtnutím vývoje a zvýšenou pozornost věnujeme bretonštině a francouzštině jakožto jazykům mateřským.

5.1 Vývoj postavení a užívání bretonštiny

Do francouzské revoluce nebyl podnikán žádný systematický boj proti jazykům a dialektům Francie.⁷³ Bretonština koexistovala s francouzštinou a každý jazyk měl své vymezené domény. Například v roce 1616 napsal arcibiskup Jean Briand o praktikách ve městě Quimperu, že se normálně mluví bretonsky, ale většina lidí ve městě francouzsky umí a používá ji.⁷⁴

Francouzská revoluce odstartovala ve Francii politiku jednoho jazyka státu a všech jeho občanů, aby se zjednodušila komunikace v rámci země a aby měli všichni občané stejné možnosti. Jiný jazyk výuky než francouzština byl zakázán.⁷⁵ V roce 1789 jenom polovina obyvatel Francie mluvila francouzsky,⁷⁶ což se ale během 19. a 20. století nátlakem na přestání užívání regionálních jazyků měnilo.

Víme, že kolem první světové války dochází k tomu, že v Dolní Bretani monolingvní jedinci s bretonštinou stávají minoritou.⁷⁷ V roce 1940 byl od historické provincie Bretaně odtržen departement Loire-Atlantique, ve kterém se také mluvilo bretonsky.⁷⁸ Ve 20. století se francouzština stala dominantním jazykem celé země ve většině domén každodenního života. Ve škole, v kostele, na úřadě francouzština nahradila bretonštinu a postupem času se stala hlavním jazykem i v domácnostech. Od roku 1992 je podle zákona jediným jazykem Francie francouzština.⁷⁹ Také všichni občané mluví francouzsky a stále ubývá mluvčích regionálních jazyků, které jsou tak ohroženy zánikem.

V 19. století se bretonští intelektuálové rozhodli jednat a začali zaznamenávat mizející jazyk i kulturu regionu. Nesměřovali ale k obnově obou, chtěli je spíše zcela v duchu 19. století popsat a

⁷² Stručně v češtině např. diplomová práce A. Třesoňové.

⁷³ Jediným významným dokumentem upravujícím jazykovou situaci byla ordonnance z Villers-Cotterêts z roku 1531 proti užívání latiny, italštiny a španělštiny v administrativě.

⁷⁴ Broudic 2009, s. 17

⁷⁵ Abalain 2007

⁷⁶ Judge 2000 podle Auer & Wei 2009, s. 474

⁷⁷ Broudic 2009, s. 18. Může za to mimo jiné i právě válka, viz část 5.1.1

⁷⁸ Dodnes se v něm vyskytují lidé ovládající bretonštinu, jedná se ale spíše o jednotlivce v hlavním městě Nantes regionu Loire-Atlantique anebo na venkově v místech, kde se bretonština dříve běžně užívala – v historicky bretonsky mluvící oblasti Guérande. Viz Postic 2003

⁷⁹ Fr.wikipedia.org, heslo Politique linguistique de la France

zakonzervovat, vytvořit tak jakousi sbírku bretonských tradicí.⁸⁰ Vznikaly sbírky, knihy či noviny, byly ale vždy určené kultivovanému publiku a tudíž jen úzkému okruhu lidí. Většina lidí nebyla s těmito aktivitami seznámena a pokračovala v zapomínání a nepoužívání bretonského jazyka a tradic.

Je také zajímavé si všimnout, že už v 19. století pesimistické předpovědi mluvily o své době jako o čase „posledních Bretonců“.⁸¹

Po druhé světové válce, v 50. a 60. letech, byl přenos bretonštiny na potomky téměř úplně přerušen.⁸²

Ve druhé polovině 20. století můžeme ve Francii i v Bretani pozorovat začínající zájem o osud menšinových jazyků a s tím související následný nárůst snah o zachování těchto jazyků – zakládání bilingvních škol⁸³ nebo různých spolků a organizací. Také politické a společenské klima favorizující diverzitu a specifičnosti jednotlivých regionů v dnešní Evropě napomáhá snahám o revitalizaci jazyků.

5.1.1 Historie užívání bretonštiny v rodině ve 20. století

20. století s sebou přineslo ucelenější studium užívání jazyka. Můžeme se tedy opřít o statistiky a sondáže.

Tendence opouštění od užívání bretonštiny v rámci rodiny je možné sledovat po celé 20. století. Zatímco ve dvacátých letech na 60 % dětí v Bretani mluvili rodiče bretonsky, v letech osmdesátých jich bylo jen 6 %. Běžné, každodenní předávání bretonštiny v 50. letech nahradilo příležitostné, až nakonec ve většině domácností převládlo, že se mluvit bretonsky přestalo.⁸⁴

Podle ankety vedené studenty v semináři Nédélec v Quimperu v roce 1946 vyšlo najevo, že se v mnoha domácnostech v Dolní Bretani ještě mluvilo bretonsky. Francouzština se ještě ve velkém množství dolnobretonských farností objevovala velmi zřídka: „*můžeme spočítat na prstech jedné ruky ty, kteří nepoužívají každodenně bretonštinu se sousedy, v obci.*“⁸⁵ Je to doba změny, takže většina dospělých v Dolní Bretani pořád mluví na děti bretonsky, které ale už často odpovídají

⁸⁰ Postic 2003

⁸¹ Favereau 2005: například kniha Souvestera „Les derniers Bretons“ – „Poslední Bretonci“ z roku 1835

⁸² Abalain 2007, s. 121, viz 5.1.1

⁸³ V Bretani je nejznámější síť škol Diwan založená v roce 1977 a praktikující imerzní výuku. Fr.wikipedia.org., heslo École Diwan. Později se otevírají i další veřejné a katolické školy s bilingvní větví.

⁸⁴ Le Boëtté 2003

⁸⁵ Broudic 2009, s. 26

francouzsky.⁸⁶ Zejména pak v městských prostředích a u žen se setkáváme s komunikací ve francouzštině.⁸⁷

Anketa z roku 1970⁸⁸ ukazuje, že jazykem domácností v Bretani je francouzština. Pouze 11 % lidí odpovědělo, že nejčastěji doma používá bretonštinu oproti 84 % používajícím francouzštinu. Nejvíce to byli obyvatelé provincie Finistère (v domácnosti jich mluví bretonštinou 21 %), zatímco v provincii Ille-et-Vilaine, tedy v Horní Bretani, nikdo neodpověděl, že by užíval doma hlavně bretonštinu. S rostoucím věkem, v zemědělském a venkovském prostředí a s pouze základní dosaženou úrovní vzdělání lidí se užívání bretonštiny zvyšovalo.

Na konci 20. století byl proveden průzkum⁸⁹ studující přenos bretonštiny v rodině. 25 – 30 % respondentů odpovědělo, že na ně rodiče mluvili bretonsky, zatímco počet lidí mluvících na své děti bretonsky byl do 10 %.⁹⁰

5.1.2 Faktory ovlivňující jazykový posun v případě bretonštiny

Bretonština donedávna představovala pro své mluvčí stigma někoho nevzdělaného, chudého, až necivilizovaného.⁹¹ Proto odmítali používat bretonštinu a mluvit jí na své děti. Chtěli jim ulehčit život a zvýšit jejich sociální status.

Jedním z činitelů, které ovlivnili změnu v užívání jazyka, byla škola.⁹² Za mluvení či vlastnění knih v bretonštině byly děti trestány fyzickými tresty. Také bylo používáno tzv. symbolu, tedy určitého označení viníka, které nosil ten, kdo byl přistižen při používání bretonštiny; pokud slyšel někoho jiného mluvit bretonsky, předal mu tento symbol pohany.⁹³ Pro děti mluvící doma jenom bretonsky to představovalo velké trauma, neboť se nemohly dobře vyjadřovat ve francouzštině. Svých dětí pak chtěli této zátěže ušetřit.

Broudic naproti tomu tvrdí, že škola nehrála v procesu jazykového posunu žádnou roli.⁹⁴ Děti hned po opuštění školy zase mluvily bretonsky. Podle něj se jednalo především o lingvistické,

⁸⁶ Le Coadic 1998

⁸⁷ Le Coadic 1998, s. 199

⁸⁸ Service des Études de Marchés de L'ORTF, tedy služba zabývající se studiem radiového a televizního trhu. Podle Broudic 2009, kap. 3

⁸⁹ Průzkum INSEE (Institut National de la Statistique et des Études Économiques – Francouzský národní institut pro statistiku a ekonomické studie) z roku 1999.

⁹⁰ Filhon 2010. Čísla se mění podle frekvence používání bretonštiny v rodině, čísla platí pro užívání časté a příležitostné.

⁹¹ Viz Postic 2003, Le Coadic 1998, Le Coadic 2003

⁹² Viz Le Coadic 1998, kapitola IV *La soumission*.

⁹³ Vacula, seminář Jazyky současné Francie v sociolingvistické perspektivě.

⁹⁴ Broudic 1995

psycholingvistické, sociální a ekonomické faktory. Protože všeobecný pohled na tento jazyk se změnil a Bretonci se ztotožnili s všeobecným pohledem 50. a 60. let, že je totiž bretonština a kultura s ní spojená zastaralá.⁹⁵

Je faktem, že zatímco byla bretonština v 50. letech ze škol vyháněna, v rodinném prostředí a mezi přáteli se pokračovalo bretonsky. Zde posun nastal v letech šedesátých.⁹⁶

Le Coadic⁹⁷ uvádí jako jeden z důvodů nenaučení se bretonštině fakt, že bretonština sloužila v rodinách dnešních seniorů za dob jejich dětství jako jazyk, kterým se mluvilo jenom mezi dospělými o záležitostech utajených dětem. Ty to samozřejmě vnímaly a vypěstovaly si k bretonštině odpor.

Se zvyšující se rychlostí a dostupností dopravy také přibývaly možnosti mluvit francouzsky s lidmi z jiných regionů a tudíž ústup v používání bretonštiny. Turismus,⁹⁸ rychlé vlaky odstraňující izolovanost⁹⁹ a zvýšená mobilita rodiny nebo jejích členů¹⁰⁰ například i za sezónními pracemi vedly k jazykovému posunu.

Také vojenská služba a války donutily lidi mluvit francouzsky, neboť například při prusko-francouzské válce roku 1870 zemřeli někteří Francouzi kvůli tomu, že nerozuměli rozkazům ve francouzštině.¹⁰¹

Dalšími faktory ovlivňující ústup bretonštiny, byla postupující urbanizace Francie (připomeňme si, že už v 17. století lidé ve městech na rozdíl od venkovanů většinou ovládali francouzštinu) nebo zvyšující se důležitost a všudypřítomnost administrativy.

Bretonština také dlouho neměla a dodnes u mnohých lidí nemá vysoký sociální status, protože je u nich spojována s nevzdělaným a zaostalým venkovem. Zároveň ale obhájci bretonštiny mají možnost v historii Bretaně využít světlých a prestižních období a událostí.¹⁰²

V poslední době jí také konkurují cizí jazyky. V ekonomice a vědě dnes ve světě dominuje angličtina,¹⁰³ která v určitých doménách ohrožuje postavení i samotné francouzštiny. Někteří rodiče tedy říkají, že raději dají své děti učit se angličtinu nebo jiný cizí jazyk, než aby se učily bretonštinu.

⁹⁵ Abalain 2007, s. 121

⁹⁶ Abalain 2007, s. 121

⁹⁷ Le Coadic 1998, s. 198 – 199

⁹⁸ Le Coadic 1998, s. 199

⁹⁹ Podle rozhovoru s Hervém

¹⁰⁰ Filhon 2011, s. 114

¹⁰¹ Abalain 2007

¹⁰² Pro porovnání status bretonštiny s druhým jazykem Bretaně gallo, pro srovnání např. Le Coadic 1998, kap. 4 anebo Filhon 2010. Mluvíci jazyka gallo totiž často vnímají bretonštinu jako majoritní jazyk historické Bretaně a jako jazyk literatury.

¹⁰³ Filhon 2010

Mnoho lidí tak vnímá tyto dva jazyky jako vzájemně neslučitelné.¹⁰⁴ Bretonština, často asociovaná s venkovem, minulostí, domnělou absencí literatury,¹⁰⁵ se u těchto lidí nemůže stát jazykem prestiže.

Uvedení činitelé samozřejmě nepředstavují vyčerpávající seznam, pro naše studium předávání jazyka v rodině a socializaci v něm jsou ale podle našeho názoru nejdůležitější.

5.2 Užívání bretonštiny dnes

5.2.1 Statistiky mluvčích

O monolingvních lidech ovládajících pouze bretonštinu se dnes neví. Vymizeli po druhé světové válce.¹⁰⁶ Jak jsme již mnohokrát uvedli v této práci, každý, kdo dnes mluví v Bretani bretonsky, zároveň mluví francouzsky.

V dnešní době ovládá bretonštinu kolem 200 000 lidí,¹⁰⁷ což představuje 80% pokles oproti polovině 20. století, kdy byl mluvčích přes jeden milion.¹⁰⁸ Deset let stará čísla ukazují, že 50 % těch, kteří se naučili bretonštinu, jí už nemluví.¹⁰⁹ Přerušeni přenosu bretonštiny ilustruje fakt, že 70 % mluvčích bretonštiny, kteří mají méně než 20 let, mají rodiče nemluvící bretonsky.¹¹⁰

Počet mluvčích bretonštiny se pořád snižuje ve všech věkových kategoriích, kromě mladých lidí mezi 15 a 19 roky (pro mladší 15 let statistiky neexistují). V této skupině se počet lidí ovládajících bretonštinu zvýšil z roku 1997 na rok 2007 o tři procenta, tedy z 1 % na 4 %.¹¹¹ Dá se to vysvětlit větším počtem dětí studujících v bilingvních nebo imerzních školách. Druhou skupinou, kde se počet mluvčích za deset let zvýšil, byli lidé nad 75 let, což jenom potvrzuje skutečnost, že lidé hovořící bretonsky stárnou. Tato kategorie také obsahuje největší podíl počtu mluvčích bretonštiny, a to 46 %.¹¹²

Podle dosaženého vzdělání jsou mluvčími menšinových jazyků ve Francii a tedy i bretonštiny lidé s nízkým vzděláním.¹¹³ Podle A. Filhon je tomu tak proto, že se tito rodiče cítí ve francouzském jazyce nejistě a proto radši používají svůj první jazyk.¹¹⁴ To by se v dnešní době dalo ještě aplikovat na starší

¹⁰⁴ Le Coadic 1998, s. 204

¹⁰⁵ Abalain 2007, s. 155

¹⁰⁶ Broudic 2009, s. 14

¹⁰⁷ Většina statistik provedených v posledních 20 letech se shoduje na tomto čísle.

¹⁰⁸ Broudic 2009, s. 18

¹⁰⁹ Le Boëtté 2003

¹¹⁰ Broudic 2009

¹¹¹ Nutno ale podotknout, že v roce 1990 byla v této věkové kategorii 4 % mluvčích.

¹¹² Všechny statistiky přejaty z Broudic 2009, s. 66

¹¹³ Broudic 2009, s. 79

¹¹⁴ Filhon 2010

generaci, která ještě zažila doby, kdy se doma běžně mluvilo bretonsky. Pro lidi narozené od 50. let to však už neplatí.

Není se čemu divit, že mluvčí bretonštiny jsou v současné době co se zaměstnání týče z 60 % důchodci,¹¹⁵ jak jsme už řekli, mluvčími jsou spíše starší lidé. V rámci těch mluvčích, kteří pracují, jedná se nejčastěji o zemědělce, s odstupem jsou dost zastoupeni i lidé v zaměstnaneckém poměru a dělníci.¹¹⁶ Na druhé straně je zajímavá statistika povolání rodičů dávajících své děti do bilingvních škol. Nejvíce jsou u nich zastoupeny pozice ve službách¹¹⁷ a zaměstnanci, těsně následovaní vedoucími a intelektuálními povoláními. Zemědělci je mezi nimi výrazná menšina.¹¹⁸ Tito rodiče pocházejí tedy z povolání nejméně praktikujících bretonštinu a své děti dali do bilingvní školy právě proto, aby se naučily bretonsky. Socioprofesionální kategorie, která nejvíce zdůvodňuje výběr bilingvní školy pro své děti pokračováním užívání bretonštiny dětmi (které se jí tedy už naučily v rodině), jsou intelektuální profese. Projevuje se tady měnící se profil mluvčích bretonštiny. Mluvčími bretonštiny jsou stále častěji lidé s vyšším vzděláním.¹¹⁹

Ukazuje se také pokles mluvčích bretonštiny na venkově, zatímco ve městech lze pozorovat jistou stabilitu v počtu lidí užívajících jazyk.¹²⁰

Lidi, kteří mluví na své partnery vždy nebo téměř vždy v bretonštině, je podle Broudicovy statistiky¹²¹ 6 %. Velmi zajímavé je zjištění, že nejvíce na sebe mluví partneři mezi 20 – 39 lety, což můžeme vysvětlit revitalizačním hnutím, následují lidé starší 60 let (zde máme známé stárnutí mluvčích), zatímco lidé mezi 40 – 59 lety na sebe tímto jazykem téměř nemluví (1 %). Na své syny mluví bretonsky 3 % a na své dcery 2 % respondentů.

5.2.2 Revitalizující se i ohrožený jazyk

Vývoj užívání bretonštiny nás přivedl do situace, kdy na jedné straně stále ubývá počet mluvčích, na straně druhé je ale stále více těch, kteří si uvědomují riziko zániku jazyka a aktivně proti tomu jednájí. Tím se také pozvolna mění demografická křivka mluvčích bretonštiny, protože první pocházejí převážně z venkovského prostředí a jsou vyššího věku a nižšího vzdělání, druzí naproti tomu náležejí často k městské vzdělané elitě.

¹¹⁵ Broudic 2009, s. 79

¹¹⁶ Broudic 2009, s. 80

¹¹⁷ „profession intermediaire“

¹¹⁸ Le Coadic 1998, s. 240 - 241

¹¹⁹ Viz část 5.2.2

¹²⁰ Broudic 2009

¹²¹ Broudic 2009, s. 118

Můžeme konstatovat, že bretonský jazyk a kultura zažívají určitou renesanci. Usuzujeme tak z toho, že během uplynulých zhruba třiceti let se zvedl zájem o bretonskou lidovou kulturu¹²² a stouplо vědomí bretonské identity.¹²³

Přes všechnu snahu v posledních letech ale bretonština ohroženým jazykem je. Hervé Lossec, autor knihy „*Les Bretonismes*“ v ní říká, že: „*dnes existují lidé, kteří žijí v Brestu a kteří ani netuší, že se ještě bretonsky mluví*“.¹²⁴ To je způsobeno mimo jiné tím, že je bretonština čím dál tím méně přenášena na potomky. Zájem o bretonskou kulturu ale s sebou přinesl i vlnu zájmu o znovunaučení se bretonštině, proto je dnes u Bretonců populární učit se ve středoškolském nebo dospělém věku tento jazyk. Novobretonci¹²⁵ se tak stávají početnějšími a viditelnějšími než lidé znající bretonštinu od narození.

Je zajímavé sledovat poznatky o mluvčích bretonštiny a jak se liší podle toho, odkud tázající pochází. Například F. Broudic, který sám pochází z Brestu, tedy z oblasti tradičně bretonštinu užívající, tvrdí, že v provincii Ille-et-Vilaine či dokonce v současném regionu Loire-Atlantique se téměř žádní mluvčí nevyskytují.¹²⁶ Tvrzení, které se dá rychle vyvrátit, začneme-li se zajímat o možnosti na těchto místech mluvit bretonsky. Zároveň je nutné dodat, že aktivisté žijící ve městech jsou daleko více vidět a slyšet, než mluvčí bretonštiny žijící na venkově a živící se například zemědělstvím.

¹²² Zejména bretonská hudba a tradiční bretonské tance se staly populárními.

¹²³ Raynaudon-Kerzerho 2011

¹²⁴ Raynaudon-Kerzerho 2011, překlad autorka této práce.

¹²⁵ „Néo-bretonnants“

¹²⁶ Broudic 2009, s. 83

6 Přenos bretonštiny v rodině

6.1 Mechanismy přenosu

6.1.1 Aktuální trendy v přenosu bretonštiny v rodině

Současní mluvčí bretonštiny se dají rozdělit na tři zhruba stejně velké skupiny. První byli monolingvní s bretonštinou před nástupem do školy, druzí byli bilingvní (obě skupiny především lidé nad 60 let) a třetí byli monolingvní frankofonní (plných 32 % dnešních mluvčích bretonštiny se naučilo jazyk ve škole, od prarodičů, v sousedství nebo v komunitě).¹²⁷ Bilingvních je nejvíce rovněž ve skupině nad 60 let, ale i v nejmladší generaci se dají najít, třebaže o mnoho méně. To jen potvrzuje fakt, že noví mluvčí bretonštiny spíše nejsou bilingvními od předškolního věku, ale až později.

Statistiky i dále ukazují trend ústupu od přenosu bretonštiny v rodině. Mluvčí nad 60 let se naučili bretonštinu v rodině, mluvčí pod 40 let se jí ale naučili převážně ve škole nebo na kurzech.¹²⁸ Počet těchto nových mluvčích anketu od ankety narůstá.

Dovolíme si poslední statistiku. Celých 65 % mluvčích bretonštiny nemá děti, které by mluvily bretonsky. Pouze čtvrtina mluvčích pak má alespoň jedno dítě, které by ovládalo jazyk na stejné úrovni jako oni.¹²⁹

6.1.2 Portrét plně bilingvních mluvčích

Francouzština je přítomná v každodenním životě i těch nejvíce bretonštinu praktikujících lidí, proto se tento jazyk musí vždy vypořádávat s přítomností francouzštiny konkurující mu v mnoha doménách.

Jak jsme už rozebrali přenos jazyků v rodině obecně v kapitole 4.2, tento záleží na jazyku rodičů. V případě Bretaně má dítě třikrát větší šanci naučit se bretonštině, pokud jsou oba jeho rodiče narození v Dolní Bretani.¹³⁰ Ovládní jazyka oběma rodiči pak hraje roli i při přenosu jazyka těmito dětmi na jejich vlastní děti. 19 % takových jedinců totiž předá jazyk dál svým dětem, zatímco lidí, kteří měli jenom jednoho rodiče mluvícího bretonsky a kteří mluvili i na své děti bretonsky, je jen 8 %.¹³¹ Když ale vezmeme v úvahu, že podle ankety vedené Broudicem má pouze 39 % mluvčích bretonštiny partnera ovládajícího bretonštinu, vyhlídky na budoucnost se podle tohoto kritéria nezdají slibné.

¹²⁷ Broudic 2009, s. 134

¹²⁸ Broudic 2009, s. 136

¹²⁹ Broudic 2009, s. 138

¹³⁰ Le Boëtté 2003

¹³¹ Le Boëtté 2003

Vychází najevo, že zemědělské a venkovské prostředí je stále vhodné pro přenos menšinového jazyka.¹³² V tomto prostředí je i v historii déle držela bretonština. Mělo menší kontakty s nebretonským světem a obyvatelé zůstávali pořád na jednom území. Ve městech, zejména v hlavním městě regionu Rennes, však praktikování bretonštiny vzrůstá. Narůstá v nich počet bilingvních škol, organizací revitalizujících různé stránky bretonské kultury nebo bary určené pro mluvčí bretonštiny. Městští intelektuálové v užívání bretonštiny pomalu nabývají převahy nad zemědělci v Dolní Bretani. Nejsou tak zatíženi dřívějším stigmatem bretonštiny jakožto jazyka nevzdělanců a více vnímají aktuální trend populárnosti malých regionálních identit.

Tyto dvě skupiny (tradiční mluvčí z venkova a městští intelektuálové) dnes tvoří dva póly v užívání bretonštiny a najde se mezi nimi i vzájemné pošťuchování anebo nepochopení (lidé, kteří byli za svou schopnost mluvit bretonsky trestáni, mají těžkosti pochopit, že se někdo chce učit bretonsky dobrovolně). Stav rozdělení mluvčích bretonštiny posilují například některá bretonská média vysílající ve spisovné bretonštině, která je ale cizí lidem, kteří neprošli školou v bretonštině.

Pro přenos jazyka je důležitá také hodnota, jakou mu rodiče připisují. S užíváním menšinového jazyka se tak může vázat idea svázanosti s předky a s půdou,¹³³ myšlenka pokračování v tradici. Nejedná se už jen o prostředek komunikace, ale o výraz identity. Používání menšinového jazyka může tvořit až vztah spolčení.¹³⁴ Je pak otázkou, nakolik je dnes bretonština opravdu potřebná k běžné komunikaci a nakolik se stala symbolem příslušnosti k určité skupině.

¹³² Např. Filhon 2010

¹³³ Vztah s půdou je v celé Francii silně pociťován.

¹³⁴ Filhon 2010

7 Přenos bretonštiny v rodině z pozice samotných bilingvních mluvčích

7.1 Metodologie výzkumu

7.1.1 Výběr informátorů

Informátoři byli vybíráni podle toho, jestli se naučili bretonštinu v rodině a jestli mluví bretonsky od dětství. Takových lidí není mnoho. Proto jako výchozí bod autorce výzkumu sloužila univerzita Rennes 2, neboť se tam bretonština vyučuje jako obor i jako volitelný jazyk a mnoho mluvčích bretonštiny se rozhodne jazyk dál kultivovat, takže ho studují na univerzitě. Také samotné město je dnes jedním ze dvou center bretonské kultury a jazyka.¹³⁵ Druhým centrem je město Brest s vysokoškolským ústavem Université de Bretagne Occidentale. Tato práce se zabývá lidmi obracejícími se k Rennes jako ke středisku.

Postoje a názory lidí z Brestu nejsou stejné jako ty z Rennes. Univerzita v Brestu je viděna lidmi z Rennes (nebo Nantes) jako zastaralá instituce, která chce bretonštinu zakonzervovat jako objekt vhodný do muzeí, zatímco lidé z Rennes jsou méně tradicionalističtí a jejich prioritou je udržet jazyk živý, i kdyby to vyžadovalo změny a novinky v jazyce.¹³⁶

Tři z celkem sedmi informátorů jsou studenty univerzity Rennes 2. Je nám dobře známo, že se jedná o prostředí elit vědecky studujících dotyčný jazyk a jeho situaci. Poskytli nám tím intelektuální úhel pohledu (z Rennes) na naše téma. Také poskytli kontakty na další bilingvní Bretonce, protože v tomto prostředí sami vedou různé aktivity a znají velkou spoustu mluvčích bretonštiny. Departement Ille-et-Vilaine (tedy Rennes a okolí) nepatří k tradičním regionům, kde se mluvilo bretonsky. Místní rodilí mluvčí bretonštiny často pocházejí z jiných koutů Bretaně, kde mají rodiny. Je také třeba zdůraznit, že ti, kteří dnes bretonsky mluví, mnohdy zároveň podnikají aktivity ve prospěch tohoto jazyka (ne však všichni). V Rennes je pak situace ještě intenzivnější – pokud už někdo bilingvní je, angažuje se ve spolcích, na univerzitě, v bretonských médiích, jako jsou například pořady na televizi France 3, nebo alespoň chodí do hospod, kde ví, že se mluví bretonsky.¹³⁷

Ani v současné době soustředěné na Rennes nesmíme zapomínat, že mluvčí bretonštiny stále zahrnují obyvatele Dolní Bretaně. Venkované z Dolní Bretaně byli tradičními mluvčími a je jich čím dál tím méně s tím, že se koncentrace mluvčích přesouvá právě do Rennes.

¹³⁵ O současné jazykové situaci viz kap. 6.1.2.

¹³⁶ Podle osobní konverzace s informátory Tudegem, Moranem, Malem. Autorka textu nezná názor lidí z Université de Bretagne Occidentale.

¹³⁷ Všichni dotázaní se shodli, že vyhledávají ostatní mluvčí bretonštiny.

Dalšími mluvčími bretonštiny jsou lidé pocházející z jiných regionů, než je Bretaň. Jedná se zejména o Paříž, kam mnoho Bretonců v průběhu 20. století imigrovalo, či o region Loire-Atlantique, jehož část dříve patřila k Bretani.¹³⁸

7.1.2 Dotazování

Lidé dotazovaní pro účely této práce představují tři rozdílné generace a tři geografické oblasti původu. Jsou to jednak současní studenti bretonštiny na Rennes 2, Moran, Tudeg a studentka Ionna,¹³⁹ ve věkovém rozmezí od 19 do 23 let. Rozhovor s nimi se odehrával akademické půdě. První dva jsou také velmi aktivní v kulturním bretonském životě na univerzitě a sami pořádají různé akce nebo vedou studentský klub přátel bretonského jazyka a kultury. Oba dva mluví s oběma svými rodiči i se všemi sourozenci pouze v bretonštině. Ionna mluví s matkou pouze bretonsky, ale její otec je Nizozemec, se kterým mluví nizozemsky a francouzsky, takže se v rodině používá více jazyků. Rodiče ani jednoho nemají povolání přímo spojené s bretonštinou, ale například otec Morana hraje ve volném čase v bretonské kapele a i ostatní rodiče se zajímají o bretonskou kulturu.

Nejstarší generaci mluvčích představuje Hervé, kterému je přes šedesát, pochází z Paříže, kam se odstěhovali jeho rodiče z Dolní Bretaně, a pochází z rodiny bretonských intelektuálů a tahounů kulturního dění v bretonštině. Jeho manželka pochází z jedné z neznámějších a nejvíce aktivních bretonských rodin. Jeho všechny děti a některá vnoučata (podle toho, jestli si jeho děti vzali za partnery bilingvní či nikoli) mluví bretonsky jako prvním jazykem. Sám Hervé je velmi aktivní na poli bretonských oslav, svátků, literatury i jiných oblastní kultury i politiky ve prospěch bretonštiny.

Malo reprezentuje mluvčí z regionu mimo dnešní Bretaň, pochází z Nantes, bretonsky na něj a jeho sourozence mluvil pouze otec, sám bretonský hudebník a učitel bretonštiny, a v době rozhovoru mu bylo 22 let. Rozhovor s ním se odehrával také v Rennes, protože tam často jezdí na různé bretonské události a také hrát a zpívat do televize France 3, která vysílá několik hodin týdně bretonsky.

Posledními dotazovanými byla Sylvie narozená v 60. letech a její osmnáctiletá dcera Awenna. Žijí s rodinou ve vesnici v Dolní Bretani, kde se také odehrával náš rozhovor. Pro Sylvii není bretonština plnohodnotným rodným jazykem, rodiče na ní mluvili pouze francouzsky, ale mezi sebou si povídali bretonsky a také její prarodiče mluvili většinu času bretonsky. Sylvie vnímala bretonštinu pouze pasivně, ale v době adolescence se rozhodla jazyk naučit a aktivně jím mluvit. S manželem, pro kterého je bretonština opravdovým mateřským jazykem, se rozhodli na své děti mluvit bretonsky, ale

¹³⁸ Viz pozn. 78

po deseti letech toho částečně zanechali. V dalším rozboru uvidíme proč. Sylvie se živí jako učitelka v bretonské mateřské škole a její manžel je výrobce cidrů.

Žádná jména nejsou změněna. Dotazovaní si přáli svá jména zachovat, protože jsou pyšní na to, že umí bretonsky. Většina z nich jsou také aktivisté za práva bilingvních, takže jsou zvyklí mluvit veřejně o bretonštině.

7.2 Hlavní mechanismy přenosu

V naší práci jsme se soustředili na lidi, kteří se bretonsky naučili v rodině mluvením s jedním nebo oběma rodiči. Oba nebo alespoň jeden rodič všech dotazovaných si byl vědom závažnosti přenést znalost bretonštiny i na své děti a zúčastnil se kulturních akcí s konotací „bretonská“.

7.2.1 Příkop mezi generacemi

Více než polovina tázaných byli dvacátníci užívající si boomu zájmu o bretonský jazyk a kulturu. Dnes se v Bretani považuje jako výhoda a plus mluvit bretonsky. Generace jejich rodičů, tedy Sylvie, byla však vychovávána v duchu, že je bretonština zatěžování, které není k ničemu a navíc s sebou nese konotaci nižšího sociálního statusu. Proto také na ní rodiče bretonsky nemluvili. Neubránili se ale používat jejich rodný jazyk mezi sebou, odtud měla Sylvie nějaké povědomí o bretonštině. V osmdesátých letech se plně rozvinul zájem o bretonštinu a i do té doby spadá iniciativa Sylvie naučit se tento jazyk.

Moran vysvětluje rozdíl ve smýšlení mezi ním a jeho rodiči (oběma od narození bilingvními): *„Pro ně to byla volba, ale pro mě to je něco, co mi bylo nabídnuto. Lidi přede mnou museli vynaložit určité úsilí, aby nám něco předali, a my k tomu jenom přijdeme... takže to je jednoduché.“*¹⁴⁰ Na druhé straně Moran a jeho bilingvní vrstevníci cítí určitý závazek, aby předali bretonštinu dál a aktivně se angažovali ve prospěch jazyka. *„Já samozřejmě cítím, že je musím následovat, že jsem nutně povinen něco pro bretonštinu dělat.“*¹⁴¹ Tlak nemusí souviset přímo s rodiči, ale spíše z uvědomělosti mluvčích, z rostoucího sociálního statutu jazyka a ze stále klesajícího počtu jeho mluvčích.

Generace rodičů Sylvie, narozených mezi dvěma světovými válkami, měla ještě jiný vztah k bretonštině. Mluvili jí jako rodným jazykem, ale jazyk měl velmi rozdílné postavení než dnes. Ilustrují to i slova Ionny: *„Moje babička byla vzdělávána v bretonštině. Její rodný jazyk je bretonština, ale nechce se mnou bretonsky mluvit (...). Když byla ve škole, myslím, že fakt vytlačila fakt, že mluvčí bretonštiny byli trochu považováni za v uvozovkách „ploucs“,... jako za někoho méněcenného k lidem mluvícím francouzsky. A myslím, že taky ve škole... no, ona o tom moc nevypráví. Je to moje máma, kdo o tom hodně vypráví.“*¹⁴²

¹⁴⁰ „Eux, c'est choix mais moi, c'est quelque chose qu'on m'a offert. Les gens ont fait un effort avant nous de nous donner quelque chose et nous, on arrive là ... donc c'est facile.“

¹⁴¹ „Moi, je sens que je dois suivre forcément, que je suis obligé de faire quelque chose avec la langue forcément.“

¹⁴² „Ma grand-mère, elle a été éduquée en breton. Sa langue maternelle est le breton mais elle veut pas me parler (...). Quand elle était en école, je pense qu'elle a vachement refoulé le fait que les bretonnants étaient en peu considérés comme des ploucs entre guillemets... comme des personnes inférieures aux personnes qui parlaient français, quoi. Et donc à l'école, je pense que... fin elle n'a pas beaucoup raconté, c'est ma mère qui m'a beaucoup raconté.“ Plouc je slovo z bretonštiny a ve francouzštině označuje někoho nevzdělaného, pocházejícího z venkova.

Prostřední generace mezi těmito dvěma, generace Sylvie, se tedy bretonsky nenaučila od rodičů. Její rodiče se za tento jazyk styděli, ale zároveň jím nemohli přestat mluvit, byl to jejich rodný jazyk. V rodině Sylvie a Awenny je situace podobná stejně jako u Ionny – nejstarší dnešní generace odmítala a odmítá mluvit s mladšími bretonsky. Awenna má podobný názor jako Ionna, že jejich prarodiče „*si pamatují tlučení*“,¹⁴³ když mluvili bretonsky. Sylvie má ale jiné vysvětlení, proč starší odmítají mluvit s nejmladšími bretonsky: „*Když byli malí (děti Sylvie), snila jsem o tom, že na ně bude jejich babička mluvit bretonsky. Moje matka mluví bretonsky. Ale nikdy nemohla. Nikdy nevynaložila tuhle snahu, protože vůbec neměla pocit, že mluví stejným jazykem.*“¹⁴⁴ Sylvie si je tedy také vědoma příkopu mezi generacemi, které spolu nemluví bretonsky, i když obě jazyk umí. Nejmladší na rozdíl od nejstarších se totiž naučili oficiální bretonštinu bez místního přízvuku, která někdy ani není staršími považována za bretonštinu, protože vznikla uměle.

Přesto mezi dotazovanými jsou dva případy, kdy nit předávání bretonštiny nebyla nikdy přerušena. Hervé a Tudeg pocházejí oba z velmi bretonsky činných rodin a vždy doma mluvili bretonsky. (V rodině Hervého je tomu i doteď, některá jeho vnoučata ale už bretonsky moc nemluví, a to v případě, kdy je jeden z jejich rodičů pouze frankofonní.) Také jsou v obou rodinách spisovatelé píšící bretonsky.

Můžeme tedy konstatovat, že v mnoha případech byl přenos bretonštiny v rodině přerušen anebo že jednotlivé generace mluvčích mezi sebou raději volí francouzštinu. Nicméně i po druhé světové válce zůstaly rodiny, kde se bretonština udržela nepřerušeně.

7.2.2 Společné vzdělávání a obraz uzavřeného prostředí

Jeden z mála společných faktorů pro všechny tázané byl fakt, že buď chodili do škol Diwan,¹⁴⁵ anebo když síť těchto škol ještě nebyla ustavena v době jejich dětství (vznikaly od 70. let), dávali do nich aspoň své děti. Díky Diwanu se dotazovaní socializovali s ostatními bilingvními mluvčími bretonštiny a rozpřáhli své sociální sítě hlavně právě mezi mluvčími bretonštiny. Jedině rodina Awenny a Sylvie nebyla spojena s Diwanem, ale Awenna i její bratr chodili do místní bilingvní školy do věku 14 let, takže také navázali bretonské kontakty. Dnes existuje několik základních škol Diwan, ale pouze jedna střední (lyceum, tedy pro děti od 14 do 18 let), což vede k tomu, že všichni nejaktivnější mluvčí bretonštiny se mezi sebou znají. To vytváří situaci, že mluvčí bretonštiny tvoří skupinu určenou více společensky než geograficky, protože do školy se sjíždějí děti z celé Bretaně. Jednotliví mluvčí tak

¹⁴³ „*ont le souvenir de se faire taper sur le dos.*“

¹⁴⁴ „*Quand ils étaient petits (ses enfants), j'ai rêvé que leur grand-mère leur parle breton. Ma mère elle parle breton. Mais en fait elle a jamais pu. Elle a jamais fait cet effort-là parce que elle avait pas du tout l'impression parler la même langue.*“

¹⁴⁵ Soukromé školy provozující imerzní vzdělávání v bretonštině

mohou být i v určité izolaci od ostatních mluvčích. Zejména pokud nebydlí v Rennes a okolí, může pro ně být obtížné mluvit s někým jiným než se členem rodiny bretonsky.

Vystudování bilingvní nebo bretonské školy může být také nevýhodou v očích pouze frankofonních, jak vysvětluje Tudeg: „*Vždycky se najdou lidé, kteří si myslí, že jsme blázni, že jsme sektáři.*“¹⁴⁶ Mluvčí bretonštiny jsou v některých případech viděni jako uzavřená skupina. Pocit cizosti zakoušený lidmi nemluvícími bretonsky spojený se stále přítomným mediálním obrazem menšin jako militantních aktivistů může někdy dojít až extrémních případů, jak dokládá otázka položená monolingvním mluvčím Moranovi o tom, jestli se v bretonské škole taky učí vyrábět bomby. Tato anekdota jasně ukazuje, že třebaže je celková atmosféra nakloněná minoritním jazykům, některé předsudky zůstávají.

Informátoři se také setkávají s názorem, že fakt, že lidé mají bretonštinu jako rodný jazyk, znamená, že jsou automaticky proti francouzštině. Což ale pro ně neplatí, protože jsou vychováni jako bilingvní, tedy se vztahem k oběma jazykům, třebaže je mohou používat v jiné frekvenci a v jiných kontextech. Pro bilingvní je ale i francouzština socializačním jazykem a prostředkem komunikace, neboť se s ní setkávají denně v obchodech, v bankách, ve veřejném prostoru a na dalších místech. Z dotazovaných pouze Awenna přímo označila francouzštinu jako jazyk „ošklivý“.¹⁴⁷ Ostatní se téměř cítili povinni vyjádřit své kladné pocity vůči francouzštině, i když na to ani nebyli přímo tázáni.

Příklady výše ukazují, že třebaže je veřejností bretonsko-francouzský bilingvismus více přijímán než před 30 a více lety, přesto trvá několik ustálených názorů. Mluvit bretonsky znamená, že „*už jsi definovaný jako jiný. Už jsi definovaný jako jiný, jako Bretonec.*“¹⁴⁸ jak shrnul Moran.

7.2.3 Francouzština pořád přítomná v každodenním životě

Mluvit pouze bretonsky?

Jak už jsme se zmínili v předchozí kapitole, není možné žít pouze s bretonštinou. „*Nemůžeme žít na 100 % s bretonštinou.*“¹⁴⁹ popisuje Malo. Nemnohým se povede strávit alespoň polovinu každodenního života v bretonštině. Učí bretonštinu ve škole, ve večerních kurzech, pracují v bretonské sekci televize France 3 anebo jsou muzikanty v bretonských kapelách. Mají bilingvní přátele, většinou bývalé spolužáky ze školy. Hodně bretonštiny se dá najít na internetu, kteréžto medium je nejvíce otevřené intervencím, a tudíž je cílem snah o co největší užívání bretonštiny. Firefox je momentálně jako jediný internetový prohlížeč dostupný v bretonštině a některé

¹⁴⁶ „*Il y a toujours des gens qui pensent qu'on est fous, des sectes.*“

¹⁴⁷ „*Moche*“

¹⁴⁸ „*Tu es déjà défini comme autre. Tu es déjà défini comme autre, comme Breton.*“

¹⁴⁹ „*On peut pas vivre à 100 % en breton.*“

bankomaty v Bretani nabízejí jako možnost zvolit si jazyk bretonštinu. Takže příležitosti na užívání bretonštiny jsou, jenom je člověk musí aktivně vyhledávat.

Také v rodinách, kde se mluví hlavně bretonsky, se čas od času hovoří francouzsky. Ne všichni členové rodiny (u všech z dotazovaných) mluví bretonsky. „*Když jsme šli navštívit ostatní členy rodiny, bylo to ze začátku trochu divné, ničemu jsem nerozuměl.*“¹⁵⁰ Popisuje Moran návštěvy u části rodiny, kde doma nemluvili pouze bretonsky, jako u něj. „*Když je člověk dítě, rozumí trochu, a pak taky francouzština byla všude kolem.*“¹⁵¹

Dva z dotazovaných, Awenna a Moran, téměř vůbec nemluvili francouzsky před tím, než nastoupili do školy. „*Je to hloupé, ale bylo to ve škole, v bretonské škole, kde jsem se opravdu naučila francouzštinu.*“¹⁵², komentuje Awenna. Rodiče mluvili doma od jejího narození pouze bretonsky. Ale když jí bylo šest let (a jejímu mladšímu bratrovi tři roky), přestali s bretonštinou, protože se už cítili unavení a mluvit francouzsky bylo o mnoho snazší. Od té doby se dá doma zaslechnout jen sem tam nějaké bretonské slovo. „*I s rodiči mluvím francouzsky, protože francouzsky mluvíme pořád. A to by bylo, jako bych s nimi mluvila španělsky.*“¹⁵³, vysvětluje Awenna, proč už doma nemluví bretonsky. Druhá věta také ukazuje, že její vztah k bretonštině není z nejméně a nejpevnějších. Rodina žije na venkově a ve svém okolí téměř neznají nikoho bilingvního. Francouzštinu tedy užívali pořád, tak se přestali nutit mluvit bretonsky doma, jak z jejich povídání vyplývá. To ukazuje, že i když jsou oba rodiče bilingvní a zkusili na své děti přenést schopnost mluvit bretonsky, kvůli nemožnosti mluvit bretonsky jinde než doma od jejího používání upustili. Cítili se izolovaní a frustrovaní z absence výsledků jejich snahy. Bilingvismus obou rodičů je tedy faktorem podporujícím zachování jazyka v rodině a bilingvnost dětí, není zdaleka jediným. Možnost stejně jazykové společnosti je neméně, ne-li stejně důležitá.

Třebaže jsou mluvčí bretonštiny vždy od narození rovnou bilingvními, bretonština může převážit nad francouzštinou v určitých doménách. Protože Ionna strávila celá svá školní léta bretonsky, technická a vědecká slova zná především v bretonštině. Když Moran počítá, je to vždy v bretonštině. Nebo případ Hervého po těžké nehodě ukazuje, jak může být bretonština vtisknutá v mysli: „*V kómatu blouzníte.*

¹⁵⁰ „*Quand on est allé visiter les autres membres de la famille c'était un peu bizarre au début, je comprenais rien.*“

¹⁵¹ „*Quand on est enfant, on comprend un peu et puis le français était partout autour.*“

¹⁵² „*C'est bête mais c'était en école, en école bretonne que j'ai appris vraiment le français.*“

¹⁵³ „*Même avec mes parents, je parle français parce qu'on parle tout le temps en français. Et c'est comme si je commençais à leur parler en espagnol, quoi.*“

*Byli tam lidé z lékařského týmu, kteří se ptali: blouzní v bretonštině, je to normální? Ale ano, je to normální, je to můj první jazyk.*¹⁵⁴

Jak jsme mohli vidět, třebaže existují možnosti, jak uplatnit bretonštinu, nikdy není možné obejít se bez francouzštiny. I rozhovory pro tuto práci probíhaly v tomto jazyce. Mluvčí mohou vystudovat jen školy, kde se mluví bretonsky, a v rodině mluvit pouze tímto jazykem, francouzština je přesto v jejich každodenním životě přítomná. Naopak pokud je všude kolem, může ovlivnit i používání bretonštiny v rodině, neboť se rodina může cítit osamocená a mimo své okolí kvůli používání bretonštiny. Je důležité, aby byl jazyk začleněn i do sousedského a komunálního života, ne jen do rodinného.

Rodilí mluvčí bretonštiny tak i díky školní docházce ovládnou všechny čtyři kategorie zvládnutí jazyka – schopnost porozumění, mluvení, čtení a psaní – u obou jazyků na srovnatelné úrovni. Rozdíly se pak mohou najít v jednotlivých doménách užití podle toho, v jaké který jazyk více používají.

S kým mluvit bretonsky?

Abychom mohli mluvit bretonsky, je třeba vědět s kým. Slova Malo říkají vše: „*Trik je v tom, že to lidé nemají napsané na čele.*“¹⁵⁵ Nikdo z dotazovaných nezačne mluvit s neznámým bretonsky.

Mluvčí bretonštiny se často znají mezi sebou. „*Je to malé prostředí, takže se známe. Hned víme, ke komu jít s bretonštinou.*“¹⁵⁶, říká Malo.

Sylvie chodí pravidelně zpívat do jedné skupiny hrající bretonskou hudbu. Připouští ale, že to je spíš pro to mluvit bretonsky, než pro zpívání. Cítí potřebu mluvit bretonsky a tato skupina je její téměř jedinou možností mluvit bretonsky mimo rodinu. Ve skupině platí pravidlo, že se mluví pouze bretonsky, takže pokud se někdo chce připojit, musí jazyk ovládat. K tomu je vedla praxe, že kdykoli se k bretonské konverzaci připojí někdo pouze frankofonní, celá komunikace přejde na francouzštinu. Mluvčí bretonštiny tak ztrácí příležitost mluvit.

Možnost potkat mluvčího bretonštiny se zvyšuje v kulturních centrech Bretaně a na bretonských událostech. Ionna shrnuje: „*Tyto lidi mohu najít vždy na místě, které je vhodné k tomu je potkat... na fest-noz, na demonstraci,... na kulturních událostech... tenhle typ.*“¹⁵⁷ Tudeg a Moran si zase nejvíce

¹⁵⁴ „*Dans le coma on délire. Il y avait des gens de l'équipe médicale qui ont demandé : il délire en breton, c'est normal ? Mais oui, c'est normal, c'est ma langue première.*“

¹⁵⁵ „*Le truc c'est que c'est pas écrit sur la face des gens.*“

¹⁵⁶ „*C'est un petit milieu, on se connaît donc. On sais tout de suit vers qui aller en breton.*“

¹⁵⁷ „*Ces personnes- là , je les rencontrerais toujours dans un lieu où on est propice de rencontrer... dans un fest-noz, en manifestation... en évènement culturelle.. cette sorte, quoi.*“ Fest noz je večírek s bretonskou hudbou a tancem.

popovídají ve volném čase bretonsky v hospodách v Rennes, o kterých ví, že se v nich tak mluví, anebo v bretonských studentských spolcích.

Vyjádření Mala shrnuje fakt, že mluvit bretonsky na dolnobretonském venkově náleží čím dál více minulosti. „*Myslím si, že mluvím mnohem víc bretonsky v Nantes než někteří v nějaké malé ztracené vesničce v Dolní Bretani. Záleží to na lidech, se kterými se scházíte.*“¹⁵⁸

7.2.4 Obrázek vztahu k Bretani vyjádřený skrze jazyk

Všichni dotazovaní v rozhovoru odpověděli, že se cítí být především Bretonci, pak Francouzi, protože žijí ve francouzském státě a mluví jeho jazykem, a poté i Evropany. Praktikování bretonštiny často vede k ještě větší identifikaci s Bretaní, jak už z pohledu mluvčích bretonštiny, tak i na ně zvenčí z pohledu pouze frankofonních. Bretaň je pořád spojena s jazykem, jak ilustruje Ionna: „*Cítím se být Bretonkou, protože osud bretonského jazyka a kultury mi není lhostejný a protože by se mě to velmi dotklo, kdyby tento jazyk a kultura měli zmizet.*“¹⁵⁹ Malo cítí stejné úzké spojení mezi bretonskou kulturou a jazykem a identifikací sama sebe jako Bretonce. U něj je to navíc posilněno skutečností, že žije v Nantes, které dnes není součástí regionu Bretaň, ale dříve jí bylo.

Podnětem k užívání bretonštiny je u Mala a Ionny kromě faktu, že se jedná o jejich rodný jazyk, také skutečnost, že je to jazyk ohrožený. Na oba mluví bretonsky jen jeden rodič, takže si mohou víc vybrat, kterým jazykem doma i mimo něj budou mluvit. Oba ale raději používají bretonštinu: „*Preferuji určitě bretonštinu, protože vím, že to je jazyk, který mizí, takže to je ještě důležitější.*“¹⁶⁰, svěřuje se Ionna.

Navíc bretonština nabízí více možností se vyjádřit, než zaběhlá francouzština. Moran a Ionna píšou a jejich knihy vychází, protože je velká poptávka po literatuře v bretonštině, ale mnoho jich zatím není.

Jaká budoucnost pro bretonštinu?

Většina dotazovaných jsou spíše optimisty, co se týče budoucnosti bretonštiny. „*Dosáhli jsme mnoha věcí atd., ale situace dobrá není.*“¹⁶¹ vysvětluje Moran. Všichni se shodují, že je ještě čeká mnoho práce. Pohled na statut bretonštiny se mění, ale pořád se ještě spojuje především s palačinkami a cidrem namísto se vzdělaností, jak by si přáli dotazovaní.

¹⁵⁸ „*Je pense que je parle beaucoup plus breton à Nantes que certains ne le feraient dans un petit village perdu en Basse-Bretagne. Ça dépend des gens qu'on fréquente.*“

¹⁵⁹ „*Je me sens Bretonne parce que le devenir de la langue et de la culture bretonne ne me laisse pas indifférente, et parce que je serais énormément touchée si cette langue et cette culture si riche venait à disparaître.*“

¹⁶⁰ „*Je préfère sûrement le breton parce que je sais que c'est une langue en voie de disparition donc il y a encore plus d'importance.*“

¹⁶¹ „*On a réussi à avoir pleines de choses etc. mais la situation n'est pas bonne.*“

Nicméně Sylvie a Awenna vidí situaci odlišně. Obě sdílí názor, že za dvě generace už bretonsky nikdo mluvit nebude. Pozorují ve svém okolí, že je čím dál tím méně mluvčích a jazyk samotný se udržuje především v hudbě jako folklorní prve a ne už jako živá věc: „*Už jsme dorazili na konec. Už je to jenom v hudbě, v tradicích.*“¹⁶² říká Sylvie. Mají pocit, že zbyly samotné v prostředí, které bývalo tradičně bretonské. „*Na všech fest-noz (v jejich vesnici a okolí na jihu Dolní Bretaně, pozn. aut.) jsem vždycky jediná, jediná mladá! Všichni mají 90 let.*“¹⁶³

Budoucnost bretonštiny je jejími mluvčími viděna odlišně. Lidé z prostředí aktivistů v Rennes jsou spíše pozitivní, protože pozorují narůstající počet učících a zájímajících se o jazyk, zatímco mluvčí z prostředí tradičně bretonsky mluvícího jsou skeptičtí, protože kolem sebe vidí, že jazykem skoro nikdo nemluví.

¹⁶² „*On est déjà arrivé à la fin. C'est que dans la musique, dans des traditions.*“

¹⁶³ „*Dans tous les fest-noz, je suis tout le temps la seule mais la seule jeune ! Ils ont tous 90 ans, quoi.*“

7.3 Závěr z terénního výzkumu

Terénní výzkum umožnil nahlédnout do života rodilých mluvčích bretonštiny, o kterém jsme teoreticky přemýšleli v první a druhé části této práce. Také potvrdil premisy z teoretické části o bilingvistu, totiž že se bretonština jako menšinový jazyk pořád musí vypořádávat se silnější francouzštinou téměř ve všech doménách a že jedním ze základních faktorů ovlivňujících zdárný přenos jazyka v rodině je postoj rodičů. Mimoto podal úplnější obrázek dalších činitelů, které mají vliv na užívání jazyka.

Informátoři pro výzkum byli vybíráni tak, abychom mohli zachytit pohled na jejich bilingvnost z pohledu odlišných věkových generací a z různých bretonských regionů. Informátory dotazované při výzkumu spojovala bretonština jako rodný jazyk a všichni chodili buď do škol s imerzní, nebo bilingvní výukou, anebo své děti do tohoto typu škol posílali. Podle nich to spolu s faktem, že pro pouze frankofonního není bretonština srozumitelná, vytváří obrázek, že jsou mluvčí bretonštiny uzavřenou komunitou, která se straní frankofonních a dokonce vůči nim okouší negativní pocity. Všichni informátoři se ale shodli, že to není pravda, i francouzština je pro ně rodným jazykem a je mimo jiné jazykem jejich každodenní komunikace.

Dotazovaní cítí nutnost zachovat bretonský jazyk a kulturu, které jsou pro ně úzce spojené. Tím, že mluví bretonsky, se také cítí víc spojeni s Bretaní a posiluje to jejich sebevyjádření se jako Bretonci. Toto cítění se snaží přenést i na své potomky. Důležitým faktorem vlivu na přenos bretonštiny v rodině je tedy vztah k regionu.

Je však možné sledovat velký rozdíl mezi bretonskou inteligencí žijící ve městech a mezi lidmi žijícími na venkově. Ti poslední vidí budoucnost jazyka podstatně černěji, protože mohou pozorovat, že jejich okolí postupně ztrácí možnost a schopnost mluvit bretonsky. Naopak ve větších městech jsou větší možnosti k praktikování bretonštiny, koncentrují se zde bilingvní mluvčí a odehrává se zde více kulturních akcí. Všichni tázaní musí vědomé vyvíjet úsilí mluvit bretonsky ve svém běžném životě.

Dalším rozdílem v praktikování bretonštiny jsou rozdíly mezi generacemi. I když v rodině nebylo přerušeno generační předávání jazyka, starší nemusí mít pocit, že mluví stejným jazykem jako ti mladší, protože ti mluví bretonštinou ze školy, oficiální. Starší generace se nicméně bretonštinu ve škole neučila a naopak ji tam nesměla používat. Rozdíl v odlišných zkušenostech dnešních seniorů a mladých je tak veliký, že se někdy raději baví francouzsky, třebaže oba bretonštinu ovládají.

Z výzkumu vyplývá, že třebaže je veřejností bretonsko-francouzský bilingvistu více přijímán než před třiceti a více lety, jeho mluvčí nemají situaci zvýhodněnou oproti těm, co bretonštinu neovládají. Nejdůležitější pro rodinu je mít s kým mluvit i mimo svůj okruh, jinak cítí frustraci a mohou kvůli tomu jazyk přestat používat.

8 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo podat vhléd do života současných rodilých mluvčích bretonštiny, kteří se jí naučili v rodině, a zamyslet se nad faktory ovlivňujícími mezigenerační přenos bretonštiny jako menšinového jazyka v rámci rodiny.

Celá práce je rozdělená na tři části. První část podala širší rámec zasazení problematiky. Teoreticky zkoumala bilingvismus jako jev individuální i společenský a zajímala se o střídání jazyků a volbu užívaného jazyka. Podala výklad pojmů vztahujících se k bilingvistice, se kterými bylo pracováno v průběhu celé práce. Také se zajímala o situace, ve kterých se jednotlivé jazyky u jedince i v rámci společnosti užívají.

Dále jsme se v teoretické části práce zabývali tím, proč se upouští od užívání některých jazyků, mimo jiné bretonštiny, a jaké jevy to ovlivňují. Mnoho jazyků míří k zániku a obecně přijímaným názorem na zvrát v tomto fenoménu je důležitost komunikace dotyčným jazykem v rodině, ve škole a v lokální komunitě. Také obecná nálada ve společnosti mocně působí pro revitalizaci jazyků. Dva jazyky, které se střetávají na jednom území a bojují se sebou o jednotlivé domény použití, se také ovlivňují navzájem a připodobňují se.

Nakonec jsme se v první části zabývali konkrétněji bilingvní rodinou a tím, jaké postoje jsou nutné k tomu, aby její členové byli opravdu dvojjazyční.

Druhá část práce se věnuje užívání bretonštiny dnes i v minulosti. Krátce jsme se podívali na historii užívání bretonštiny a na to, jak francouzština postupně ovládala více a více jazykových domén. Také jsme se zamysleli nad faktory takovéto změny v užívání jazyků a zjistili jsme, že za to mohl snižující se sociální status bretonštiny a státní instituce v čele se školou, které ve 20. století způsobily rapidní úbytek mluvčích bretonštiny.

Druhá část práce také podala pro ilustraci statistiky mluvčích užívání bretonštiny až do dnešních dnů. Můžeme konstatovat, že dnešními mluvčími bretonštiny jsou převážně nejstarší věkové skupiny z venkova, ale nabývá náctiletých a lidí z měst, kteří jazyk ovládají. Posledních třicet let tak dochází k určité renesanci zájmu o tento jazyk, i když ne v masovém měřítku.

Jádrem třetí práce byl terénní výzkum uskutečněný v Bretani mezi listopadem 2011 a květnem 2012. Výzkum přispěl k poukázání na to, že mluvčí bretonštiny jsou i dnes viděni pouze frankofonními jako uzavřená a těžko prohlédnutelná skupina. S tím souvisí fakt, že francouzština je v životě mluvčích bretonštiny pořád přítomná a mluvčí musí řešit problém, kdy a s kým vůbec mluvit bretonsky. Musí vyvíjet snahu tímto jazykem komunikovat. Výzkum také přispěl k tomu, že mluvčí bretonštiny nejsou homogenní skupina. Je veliký rozdíl mezi jednotlivými geografickými částmi i mezi generacemi a

jednotlivé skupiny mohou i odmítat mluvit bretonsky s jinými, protože mají pocit, že nemluví stejným jazykem a mají jiné zkušenosti s jazykem i postoj k němu.

Terénní výzkum potvrdil důležitost rodičovského postoje na další předávání jazyka v rodině i důležitost školy a komunity. Zdůraznili jsme zejména důležitost komunity, protože i když je rodina sebemotivovanější, potřebuje kontakty v bretonštině i se svým okolím. Pokud je nemá, cítí frustraci, která může vést až k přestání užívání jazyka i v rámci rodiny. Pokud je má, posiluje to pocit smysluplnosti nepřestávání mluvit menšinovým jazykem a motivuje dalšímu užívání jazyka.

Nejobecnějším výsledkem práce je potvrzení faktu, že bretonština ještě stále je jazykem rodiny a socializace. Je zde však přítomno mnoho „ale“.

Práce přiblížila život rodilých mluvčích bretonštiny. Třebaže mohou působit jako skupina odtržená od zbytku světa, opak je pravdou. Rodilí mluvčí bretonštiny jsou zároveň plně bilingvní frankofonní, oba jazyky jsou pro ně rodné, a tudíž k oběma mají vřelý vztah. Napomáhají tedy k přiblížení spojení obou jazyků a k překonání hrází a předsudků vůči nim. Jejich slabostí je však jejich množství. Sice jsou aktivní a fakt, že jim byla bretonština dána do vínku je ještě víc pohání pro jazyk něco dělat, statisticky je jich však málo.

Jedním z hlavních zjištění práce je prohloubení důležitosti kladně nastaveného prostředí k menšinovému jazyku a možnost tím jazykem mluvit ve společnosti. Rodina sama toho totiž nakonec moc nezmůže, a pokud nemůže jazykem komunikovat na kulturních akcích, v hospodě, s přáteli nebo v zájmových kroužcích, začne nabývat vrchu pocit umělého uchovávání něčeho mrtvého.

Také můžeme konstatovat, že v módě je bilingvismus a mnoho rodičů se snaží na své děti přenést co nejvíce jazyků. Velké jazyky jako angličtina však na tomto poli konkurují malým jazykům, jako je bretonština, která je dnes předávána hlavně jako umocnění vztahu k regionu a k bretonské kultuře a často i jako sebenaplnění bojem za něco ohroženého.

Práce není vyčerpávající, měla přinést především nahlédnutí do problematiky. Nabízí se mnoho pokračování a doplnění. Například by bylo zajímavé sledovat praktické uplatnění vládnutí bretonštinou. Mluvčí jí mluví většinou proto, že cítí povinnost pokračovat dále v rodinné tradici nebo k ní mají blízký vztah. Jestli je jim jazyk i k praktickému využití podle našeho názoru ještě nikdo nezpracoval.

9 Použitá literatura a další zdroje

Abalain, Hervé (2007): *Le français et les langues historiques de la France*, Editions Gisserot

Ammon, Dittmar, Mattheier, Trudgill (2006): *Sociolinguistics/Soziolinguistik: An International Handbook of the Science of Language and Society/Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. Volume 3/3. Teilband*, Berlin, New York

Auer, Peter & Wei, Li (2009): *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter

Baker, Colin (2011): *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Bristol/Tonawanda

Broudic Fañch (1995): *La pratique du breton de l'Ancien Régime à nos jours*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes

Broudic Fañch (2009): *Parler breton au XXIe siècle*, Brest: Emgleo Breiz

Edwards, John (1985): *Language, Society, and Identity*, Oxford/New York

Favereau, Francis (2005): *Bretagne contemporaine*. Morlaix: Skol Vreiz

Filhon Alexandra (2011): „Appartenances régionales et sentiments régionaux. Le rôle de la langue“, *Ethnologie française*, XLI, 1, s. 141 – 146

Filhon Alexandra (2010): „Transmission familiale des langues en France: évolution historique et concurrences“, *Dans et hors de la famille*, číslo 119, 2010/1, s. 205 – 222

Fishman, Joshua A. (1970): *Readings in the Sociology of Language*, The Hague/Paris

Fishman, Joshua A. (1991a): *Reversing language shift: Theory and Practice of Assistance to threatened Languages*, Clevedon/Philadelphia/Adelaide

Fishman, Joshua A. (1991b): „Three dilemmas of organized efforts to reverse language shift“, in: *Status Change of Languages*, Ammon, U./Hellinger, M., eds. Berlin/New York, s. 902 – 906

Hrbata, Zdeněk (2009): *Literární a kulturní bilingvismus Bretaně. Možnosti nebo podmínky možností*. In: *Literatura na hranici jazyků a kultur*, Praha: FF UK, s. 117 – 123.

Le Boëtté Isabelle (2003): *Langue bretonne et autres langues : pratique et transmission*, Octant, číslo 92

Le Coadic Ronan (1998) : *L'Identité bretonne*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes

Le Coadic Ronan (2003): „Les Contrastes bretons“, *Ethnologie française*, XXXIII, 3, s. 373 – 379

Morgensternová, Monika & Šulová Lenka & Scholl Lucie (2011): *Bilingvismus a interkulturní komunikace*, Praha: Wolters Kluwer

Postic Fañch (2003): „Reconnaissance d’une culture régionale : la Bretagne depuis la révolution“, *Ethnologie française*, XXXIII, 3 , s. 381 – 389

Raynaudon-Kerzerho Maiwenn (2011): „La fin définitive du complexe du plouc ?“, *Bretons*, no 61, s. 36 – 38

Šatava, Leoš (2009): *Jazyk a identita etnických menšin. Možnost zachování a revitalizace*, Praha: Slon

Štefánik, Jozef a kol. (2002): *Bilingvizmus. Minulosť, Prítomnosť a budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22. 2. 2002. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: Academic Electronic Press

Štefánik, Jozef (2004): *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academic Electronic Press

Nepublikované zdroje

Fishman, Joshua A. (1998). *Bilingvizmus s diglosií a bez diglosie – Diglosie s bilingvizmem a bez bilingvizmu. Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Univerzita Karlova*

Scholl, Lucie (2012). *Přirozený dětský bilingvizmus a trilingvizmus – specifické aspekty, možnosti a meze*. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Praha

Třesohlavá, Anna (2012). *Revitalizace bretonštiny (vztah jazyka a identity u nové generace bretonsky mluvících)*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Praha

Elektronické zdroje

cs.wikipedia.org, heslo „bilingvizmus“, 6. 4. 2013

fr.wikipedia.org, heslo „Politique linguistique de la France“, 7. 4. 2013

„École Diwan“, 7. 4. 2013

Další zdroje

Seminář PhDr. Mgr. Richarda Vaculy na Ústavu románských studií na FF UK „Jazyky současné Francie v sociolingvistické perspektivě“, letní semestr 2010/2011

10 Příloha

10.1 Plán rozhovoru

Pro tuto práci jsme použili metodu polostrukturovaného rozhovoru. Následující otázky sloužily jako východisko pro rozhovor s informátory. Jsou rozděleny do čtyř velkých témat. Rozhovory začínaly otázkou o mateřském jazyce dotazovaných, neboť se často stávalo, že někdo prohlásil, že mluví bretonsky „odjakživa“¹⁶⁴ ale po dalším dotazování se zjistilo, že se jazyku naučili ve škole nebo na kurzech a jejich rodiče na ně bretonsky nemluvili. Po této otázce se rozhodlo, zda je profil dotazovaného relevantní pro zamýšlenou práci.

- Rodinná a individuální situace
 - Jaký je mateřský jazyk vašich rodičů? A vašich prarodičů? A vašeho partnera?
 - Ovládají bretonštinu?
 - Mohu se vás zeptat, kdy jste se narodil/a?
 - A kdy se narodili vaši rodiče a vaše děti?
 - Kde jste se narodil vy, vaši rodiče, vaše děti?
 - Jaké je vaše zaměstnání? A vašich rodičů?
 - Všichni členové vaší rodiny ovládají bretonštinu?
 - Jestli ne, proč tomu tak je? Nežijí v Bretani? Mají možnost mluvit bretonsky?
 - Myslíte si, že vaši rodiče měli víc příležitostí mluvit bretonsky než vy?
 - Můžete mi říct, jakého jste vyznání?
- Používání bretonštiny
 - Mluvíte bretonsky s neznámými lidmi například na ulici nebo v obchodě?
 - Mluvíte bretonsky spíš na venkově nebo ve městě? A ve kterých farnostech v Bretani? Proč?
 - Používáte bretonštinu v práci?
 - V rodině mluvíte pouze bretonsky? Kdy mluvíte francouzsky?
 - Znáte další rodiny, ve kterých se mluví bretonsky? Jste s těmito rodinami příbuzní?
 - Mluvíte bretonsky spíš s mladými lidmi, s dospělými, s dětmi anebo s lidmi staršími?
 - Stane se vám, že někomu v bretonštině neporozumíte?
 - Stane se vám, že vám někdo nerozumí, když mluvíte bretonsky?
 - Posloucháte rádio v bretonštině a koukáte se na televizní pořady v bretonštině?
 - Čtete knihy v bretonštině? Pokud ano, často?
 - Myslíte si, že fakt, že mluvíte bretonsky, vám pomáhá najít práci?
- Identita a pocity

¹⁶⁴ Ve francouzštině „depuis toujours“

- Podnikáte nějaké aktivity ve jménu bretonské kultury a jazyka?
- Kde se cítíte jako doma?
- Zajímáte se o situaci bretonštiny? Jestli ano, vidíte budoucnost bretonštiny spíše pozitivně nebo negativně?
- Jste součástí nějakého bretonského spolku?
- Myslíte si, že vaši rodiče mají k bretonštině jiný vztah než vy?
- Kde jsou hranice Bretaně?
- Co si myslíte o separatistech?
- Co pro vás znamená být Bretoncem?
- Francouzština versus bretonština
 - Jaké máte pocity vůči bretonštině?
 - Jaké máte pocity vůči francouzštině?
 - Jak jste se naučili francouzštinu?
 - Měli jste s francouzštinou problémy?
 - Váháte někdy ve francouzštině?
 - Stává se vám, že hledáte slova v bretonštině nebo ve francouzštině?
 - Myslíte si, že to, že jste od mala bilingvní, vám usnadňuje učení se dalším jazykům?